

Ο ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΚΩΝ. ΤΑΤΤΗΣ (1825-1910)
ΣΤΗ ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ
ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ (19ος αι.)

*Ἀφιερώνεται στὴ μνήμη τῶν ἀγαπημένων μου
ἀδελφῶν Κωνσταντίνου Ἐδάγγ. Σαρρῆ καὶ τῆς
συζύγου του Ἀναστασίας (Σούλας) τὸ γένος
Χατζηνώτα*

Ὁ Στέφανος Κων. Τάττης ἦταν γόνος εὐκατάστατης οἰκογένειας. Γεννήθηκε στὶς 3 Φεβρουαρίου 1825 στὸ Βυθ(ι)κούκι τῆς Βορ. Ἡπείρου, μὴ μικρὴ κωμόπολη Ν.Δ. τῆς Μοσχόπολης, στὴν περιοχὴ τῆς Κορυτσᾶς. Πολλοὶ Ἕλληνες, ἀπὸ τοὺς προγενέστερους αἰῶνες, ζοῦσαν στὸ Βυθ(ι)κούκι τῆς σημερινῆς Νότιας Ἀλβανίας διατηρώντας ἀκμαῖο ἑλληνικὸ φρόνημα καὶ ἐθνικὴ συνείδηση. Πατέρας του ἦταν ὁ φιλικὸς Κωνσταντῖνος Παν. Τάττης (1787-1864), ποὺ ἀσχολοῦνταν μὲ τὸ ἐμπόριο καπνοῦ¹.

Μετὰ τὰ δραματικὰ γεγονότα τῆς Θεσσαλονίκης στὴν Ἐπανάσταση (Μάιος 1821) καὶ τὴν ἀποφυλάκισή του αὐτὸς, ὁ πατέρας Κωνσταντῖνος Π. Τάττης², εἶχε κρίνει σκόπιμο καὶ ἀναγκαῖο νὰ παραλάβει τὴν οἰκογένειά του ἀπὸ τὸ Βυθ(ι)κούκι (30 Ὀκτωβρίου 1825) καὶ γιὰ ἀσφάλειά της νὰ τὴ μεταφέρει στὸ Μεγάροβο, ἓνα ἄλλο ἑλληνικὸ κεφαλοχώρι μερικὰ χιλιόμετρα δυτικὰ τοῦ Μοναστηριοῦ³. Οἰκογενειακὰ ὅμως πλήγματα, ὅπως ὁ θάνατος τῆς γυναίκας του Αἰκατερίνης (6-7-1826)⁴, τῆς μητέρας του Ἑλένης (4-1-1831) καὶ τῆς δεύτερης καὶ τρίτης ἀκόμα γυναίκας του, τὸν ὑποχρέωσαν νὰ φύγει ἀπὸ τὸ Μεγάροβο, ὅπου δὲν τὸν κρατοῦσε ὁ τόπος, καὶ νὰ ἐ-

1. Γιὰ τὸν Κωνσταντῖνο Π. Τάττη καὶ τὴ δράση του στὴ Φιλικὴ Ἐταιρεία, βλ. Δ η μ. Σ ε ρ ε μ έ τ η, Ὁ φιλικὸς Κωνσταντῖνος Π. Τάττης (1787-1864), «Μακεδονικά» 23 (1983) 65 κ.έ., 73, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

2. Ὁ Κωνσταντῖνος Τάττης εἶχε συλληφθεῖ στὶς Σέρρες (8-5-1821) καὶ φυλακισθεῖ γιὰ μακρὸ χρονικὸ διάστημα γιὰ τὴ συμμετοχὴ του στὴν ὀργάνωση καὶ ἐπαναστατικὴ δραστηριότητα τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας στὶς περιοχὲς τῆς Μακεδονίας (Δ. Σ ε ρ ε μ έ τ η, ὁ.π., 73 κ.έ., 85).

3. Πρβλ. Δ η μ. Σ ε ρ ε μ έ τ η, ὁ.π., 76, 81.

4. Ἡ Αἰκατερίνη αὐτὴ, ἐνδεχόμενα, ἦταν κόρη κάποιου τῆς μεγάλης οἰκογένειας Κωνταντζόγλου, ὅπως τουλάχιστο διασώζει ἡ προφορικὴ παράδοση (βλ. Δ. Σ ε ρ ε μ έ τ η, ὁ.π., 78 κ.έ.).

γκατασταθεί με την οικογένειά του στη Θεσσαλονίκη (16-9-1832) όριστικά πιά. Έτσι ή οικογένεια Τάττη συνδέθηκε και ουσιαστικά με την πόλη της Θεσσαλονίκης, που έμελλε να άποτελέσει τή ζωντανή και άγαπημένη πατρίδα τους. Όρφανός ό Στέφανος Κ. Τάττης άπό μητέρα (που τον άφησε ένάμισυ χρόνο) μεγάλωσε και ανατράφηκε κατά τή συνήθεια της εποχής, με τή φροντίδα παραμάνας.

Αυτά όλα τά στοιχειά και όρισμένες άλλες λεπτομέρειες προκύπτουν άπό «σημειωματάριο» (τεφτέρι), που κρατούσε ώριμος πιά ό Στέφανος Κ. Τάττης, για να καταγράψει διαχειρίσεις και έννοικια υπό κτήματά του¹. Άπό τό «βιβλιάριο» αυτό προκύπτει ότι ό πατέρας του άγόρασε άρκετά άκίνητα μέσα στην πόλη τότε μάλιστα άπόκτησε κατοικία και καταστήματα στην περιοχή Καμάρας (4-1-1834). Άπό τήν έπόμενη σημείωση βγαίνει ότι όλα αυτά κήκαν στη φωτιά, που έγινε στις 29-8-1839, και τά ξανάκτησε όλα ό πατέρας του. Σε άλλη φωτιά όμως, όταν κήκαν τά μαγαζιά (18-11-1869) σημειώνει ότι «τά ανακαίνισε» ό ίδιος². Ό πατέρας του, βέβαια, είχε ήδη πεθάνει (1864). Έτσι, άπό τις άναγραφές αυτές συμπεραίνουμε ότι ό πατέρας του πρέπει να ήταν οικονομικά πολύ ισχυρός, άφοϋ, έρχόμενος για έγκατάσταση (μετοίκηση) στη Θεσσαλονίκη, διέθεσε πολλά χρήματα μέσα σε λίγο χρόνο, ένάμισυ, για άγορά άκινήτων (4-1-1834) και έπίσης πολλά για να τά άνοικοδομήσει ξανά μετά τήν καταστροφή τους (πυρκαϊά στις 29-8-1839).

Φαίνεται ότι φεύγοντας άπό τό Βυθκούκι, και ύστερα άπό τό Μεγάροβο, παρά τά όσα δεινά έπαθε, διέσωσε τό πιό μεγάλο μέρος της περιουσίας του σε χρήματα ή και έμπορεύματα και κέρδισε, σύντομα, περισσότερα με τήν ανάπτυξη της δουλειάς του³.

1. Τό «βιβλιάριο» αυτό κατείχε ή μητέρα μου Πόπη (Καλλιόπη) χήρα Γεωργίου Σερεμέτη, τό γένος Κωνστ. Τάττη (1894-1978) και διαφύλαξε μέχρι τόν θάνατό της. Εϊδικά στις σελ. 1-2 καταγράφονται οικογενειακά βιογραφικά στοιχειά, έντελώς σύντομα, ένώ στις έπόμενες σελίδες, μέχρι σ. 148, διαχειριστικές σημειώσεις. Άφορούσε τήν περίοδο 1885 και έξής. Ό Στέφανος Κ. Τάττης, που τό τηρούσε, φαίνεται ότι έκανε άντιγραφή (τουλάχιστο στις σ. 1-2 που διασώθηκαν) άπό παλαιότερο σχετικό «βιβλιάριο» που κρατούσε ό πατέρας του Κωνστ. Π. Τάττης, γιατί άναγράφει στην 1η σελίδα ένάνω: «Άντιγραφή έκ του πατρικού μου βιβλίου». Δυστυχώς όμως, μεταγενέστερα φύλλα, που θά πρέπει να περιείχαν χρήσιμα άλλα, οικογενειακά ή και γενικότερα, ίσως ιστορικά στοιχειά, λείπουν.

2. Δ. Σερεμέτη, ό.π., 86.

3. Βλ. γενικότερα για τήν ανάπτυξη του έμπορίου στη Θεσσαλονίκη στα χρόνια της τουρκοκρατίας: Ά π. Β α κ α λ ο π ο ύ λ ο υ, 'Ιστορία του Νέου Έλληνισμού, Α'-Ζ', Θεσσαλονίκη 1961-1986, και ίδιος τ. Δ', 465 (θά άναφέρεται στη συνέχεια «Ιστορία Ν. Ε.»), του Ί δ ι ο υ, 'Ιστορία της Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1983, 240, 274, 319, Κ. Μ ο σ κ ώ φ, Θεσσαλονίκη 1700-1912, τομή της μεταπρατικής πόλης, Άθήνα 1974, passim (στή συνέχεια Τομή), Γ. Χ ρ ι σ τ ο δ ο ύ λ ο υ, 'Η Θεσσαλονίκη, πόλις

*Ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος
Στέφανος Κων. Τάττης (1825-1910), βουλευτής,
μὲ τὸ χαρακτηριστικὸ «φέσι» τῆς ἐποχῆς στὴν
Κωνσταντινούπολη (1876).*

Ἀντίκτυπος γεγονότων

Μὲ τὴν ἐγκατάστασή της στὴ Θεσσαλονίκη στὰ 1832¹ ἡ οἰκογένεια Κ. Τάττη θέλησε νὰ ἐπιβιώσει, ζώντας πιά, ἀναγκαστικά, σὲ συμβατικὴ νομιμότητα στὰ πλαίσια τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ Ἐπανάσταση εἶχε πιά τελειώσει, ὕστερα ἀπὸ τόσους ἀγῶνες, καὶ πληρώθηκε μὲ βαρὺ αἷμα ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, μὲ ἀποτέλεσμα ὅμως τὴν ἀπελευθέρωση μόνο ἑνὸς μικροῦ τμήματος τοῦ ἐλλαδικοῦ χώρου (γραμμὴ Ἀμβρακικοῦ-Παγασητικοῦ), ἐνῶ τὸ ὑπόλοιπο ἐξακολουθοῦσε νὰ παραμένει ὑπόδουλο στὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία.

Γι' αὐτὸ ὁ Κωνστ. Τάττης, μετὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς συνδιαλλαγῆς

τοῦ ἐμπορίου, Θεσσαλονίκη 1933, 12, καὶ τοῦ Ἰ δ ι ο υ, Ἡ Θεσσαλονίκη κατὰ τὴν τελευταίαν ἑκατονταετίαν, Θεσσαλονίκη 1935, 35 κ.έ.

1. Οἱ ταραχὲς καὶ ἀναστατώσεις, ποὺ συγκλονίζουν τὴν Ἀλβανία, 1830-1832, καὶ πρωτύτερα ἀκόμα, ἔχουν ἀνάλογη ἐπίδραση καὶ στὸν μακεδονικὸν χώρον (βλ. καὶ Κ ω ν. Β α κ α λ ο π ο ὑ λ ο υ, Πῶς εἶδαν οἱ Εὐρωπαῖοι πρόξενοι τὴ Μακεδονία, «Μακεδονικά» 20 (1980) 54.

μεταξύ τών κυβερνήσεων Ἑλλάδας καὶ Τουρκίας (συνθήκη Κωνσταντινούπολης, 1832) καὶ τὸν καθορισμὸ πιά εἰρηνικοῦ τρόπου ζωῆς, ἀγόρασε ἀκίνητα μέσα στὴν πόλη τῆς Θεσσαλονίκης (18-1-1834) καὶ ξανάρχισε τὶς ἐμπορικές του δραστηριότητες, ποὺ ἀνέπτυξε ιδιαίτερα.

Τόσο ὁ ἴδιος (Κ. Τάττης), ὅσο καὶ ὁ γιὸς του Στέφανος Τάττης, σὲ ὁμοψυχία βέβαια μὲ τοὺς ἄλλους σκλαβωμένους ὁμοεθνεῖς τοὺς Ἑλληνας τῆς Θεσσαλίας, Ἡπείρου, Μακεδονίας, Θράκης καὶ νησιῶν, ἔκρυβαν μὲ πόνο τὰ ἀληθινὰ συναισθήματά τους καὶ ἀγόγγυστα, ὀργανώνοντας, ὅσο γινόταν μέσα στὴν τουρκοκρατούμενη κοινωνία, τὴν κοινοτικὴ-ἐθνικὴ τους ζωὴ περίμεναν νὰ δημιουργηθοῦν κατάλληλες συνθήκες γιὰ νὰ διαλύσουν τὸ φρικτὸ σκοτάδι τῆς σκλαβιάς. Τὰ συνταρακτικὰ διεθνῆ γεγονότα μὲ τοὺς τόσο γρήγορους ρυθμοὺς τους καὶ τὶς ἀπρόβλεπτες προεκτάσεις τους, ὅπως οἱ ἐπαναστάσεις τοῦ 1848, τοῦ Κριμαϊκοῦ Πολέμου 1853-1856, τῆς Κρητικῆς ἐπανάστασης 1866-1869, τῶν συνεδρίων Ἁγίου Στεφάνου καὶ Βερολίνου 1877-1881 κ.λ., τοὺς συγκλόνιζαν. Οἱ Τοῦρκοι βρίσκονταν πάντα σὲ συνεχῆ ἐπιφυλακὴ καὶ διατηροῦσαν ἱκανὲς δυνάμεις στὶς ὑπόλοιπες περιοχὲς γιὰ τὴν ἄμεση καταστολὴ κάθε ἐπαναστατικῆς ἐξέγερσης. Οἱ Ἑλληνας πάλι σκιρτοῦσαν στὶς πληροφορίες γιὰ ἀναταραχὴ, κινήματα καὶ διαδηλώσεις τῶν Ἑλλήνων τῆς ἐλεύθερης Ἑλλάδας.

Ὁ ὀπὸχος τῶν γεγονότων ἔφτανε πάντα στοὺς ὑπόδουλους μεγεθυμένους, τοὺς ξεσήκωνε καὶ τοὺς συνέπαιρνε. Ἡ εἶδηση ὅτι ὁ ρωσικὸς στρατὸς ἔφθασε στὸν Δούναβη (18/30 Ἰουνίου 1853) καὶ ἡ καταστροφὴ τοῦ τουρκικοῦ στόλου στὴ Σινώπη (18/30 Νοεμβρίου 1853) ἦταν οἱ μεγάλες ἄφορμὲς γιὰ τοὺς ξεσηκωμοὺς τῶν Ἑλλήνων. Τιμητικὰ πρωτεῖα ἔχουν οἱ περιοχὲς τοῦ Ροδοβιτζίου τῆς Ἄρτας καὶ ἀμέσως στὴ συνέχεια τῶν Τζουμέρκων καὶ Σουλίου (Ἰαν. 1854)¹. Ἡ ἐπαναστατικὴ φλόγα ἐπεκτάθηκε ἀμέσως στὴ Δυτικὴ Θεσσαλία, τὸ Πήλιο, τὴ Μακεδονία, ὅπου καὶ πρόστρεξαν γιὰ ἐνίσχυση καὶ συστηματικὴ ὀργάνωση τοῦ ἀγῶνα πολλοὶ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ἀξιωματικοὶ καὶ παλιοὶ ἀγωνιστὲς τοῦ 1821, καθὼς καὶ ἐθελοντές².

Εἰδικὰ στὴ Μακεδονία ὁ ἀγῶνας συγκεντρώθηκε στὶς προσπάθειες τοῦ Τσάμη Καρατάσου, γιοῦ τοῦ παλιοῦ πολέμαρχου, γιὰ ἐπιχειρήσεις στὴ Χαλκιδικὴ καὶ τὶς περιοχὲς τῆς, ἀλλὰ στὸ τέλος μὲ καμιὰ οὐσιαστικὴ ἐπιτυχία, ἀπὸ ἔλλειψη ὀργάνωσης καὶ συντονισμοῦ δράσης³. Οἱ Ἑλληνας μετὰ

1. Σ τ ε φ ά ν ο υ Π α π α δ ο π ο ῦ λ ο υ, Οἱ ἐπαναστάσεις 1854 καὶ 1878 στὴ Μακεδονία, Θεσσαλονίκη 1970, 13.

2. Ἀρχηγοὶ ἀντίστοιχα ὁ Θεόδωρος Γρίβας, ὁ Χριστόδουλος Χατζηπέτρος, ὁ Νικόλαος Φιλάρετος, ὁ Τσάμης Καρατάσιος καὶ γενικὸς ἀρχηγὸς τοῦ ἀγῶνα ὁ Κίτσιος Τζαβέλλας (Σ τ ε φ ά ν ο υ Π α π α δ ο π ο ῦ λ ο υ, ὁ.π., 14).

3. Σ τ. Π α π α δ ο π ο ῦ λ ο υ, 18.

ἀπὸ τόσες ἀγωνίες καὶ καταστροφές δέχθηκαν τὴν εἰρηνικὴ διαβίωση. Εἶχαν πιά συνειδητοποιήσει, ἰδίως οἱ τοῦ βόρειου ἐλλαδικοῦ χώρου, ὅτι οἱ διεθνεῖς συγκυρίες δὲν ἐπέτρεπαν, γιὰ τότε τουλάχιστο, εὐνοϊκὲς γι' αὐτοὺς ρυθμίσεις. Ἔτσι, ἀποδέχονταν σιωπηρὰ μιὰ πρόσκαιρη ἀναβολὴ στὴν πραγμάτωση τῶν πόθων τους γιὰ συσσωμάτωση τῶν περιοχῶν τους στὸν ἔθνικὸ κορμό. Ἔπρεπε νὰ παραμερίσουν τοὺς εὐγενεῖς πόθους γιὰ ἄμεση ἔνωση μὲ τὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ ὑπομείνουν τὰ πράγματα, περιμένοντας εὐμενεῖς ἐξελίξεις σὲ εὐθετότερο χρόνο. Στὸ διάστημα αὐτὸ εἶχαν συνεχῆ ἐγρήγορση καὶ ἦταν ἀπόλυτα εὐαίσθητοποιημένοι στὰ γεγονότα.

Δὲν ὑπάρχουν συγκεκριμένα στοιχεῖα, ποὺ νὰ πληροφοροῦν γιὰ τὴν ὀνάδειξη τοῦ Κωνστ. Τάττη, πατέρα τοῦ Στέφανου, στὴν ἄσκηση τοῦ (καπν)εμπορίου κατὰ τὴν περίοδο αὐτή. Οὔτε σὲ ποῖο μέρος ἦταν ἡ ἐμπορικὴ ἐγκατάστασή του, ἂν καὶ ἀπὸ τὴ φύση τῆς προϋπέθετε συνεχεῖς διαπραγματεύσεις καὶ μετακινήσεις στὶς περιφέρειες τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας.

Γιὰ τὴν κατοικία του ὅμως πρέπει νὰ γίνει δεκτὸ ὅτι βρισκόταν στὴν ἔνορρα τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, ὅπου, ἄλλωστε, κατοικοῦσε καὶ ἡ πιὸ ἐγκριτὴ μερίδα τῶν Ἑλλήνων. Ἦταν ἓνα πολὺ παλιὸ ἀρχοντικό, σχεδὸν μὲ τρεῖς ὀρόφους, χτισμένο πρὶν ἓνα τουλάχιστο αἰῶνα καὶ μὲ μεγάλο κῆπο. Βρισκόταν στὸ δρόμο τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους, ποὺ στὰ μεταπελευθερωτικὰ χρόνια ὀνομάστηκε ὁδὸς Βασιλέως Πέτρου (1912) καὶ ὕστερα Στρ. Ἐξαδακτύλου, καὶ ἦταν πιὸ ψηλὰ ἀπὸ τὴν ἐκκλησία αὐτὴ κάπου 50 μέτρα, στὴ γωνία τότε μὲ τὴν ὁδὸ Μόδη¹. Αὐτὴ πάντως ἦταν ἡ πατρικὴ-οἰκογενειακὴ κατοικία τοῦ Στέφανου Κωνστ. Τάττη, ὅπου μεγάλωσε, ἔζησε καὶ πέθανε (1910). Σ' αὐτὴν ἦταν συσπειρωμένη, κατὰ τὴ συνήθεια τῆς ἐποχῆς, ὅλη ἡ «πατριαρχικὴ οἰκογένεια» μὲ ὅλα τὰ μέλη τῆς, τόσο μάλιστα πολλὰ². Στὴν κατοικία αὐτὴ θὰ πρέπει νὰ εἶχε πεθάνει καὶ ὁ πατέρας του,

1. Ἐνας Δανὸς ἀρχαιολόγος, ποὺ μελέτησε στὰ 1937-8 τὸ σπίτι αὐτό, τὴ στατικὴ καὶ ἀρχιτεκτονικὴ του, τὸ ὑπολόγισε ὅτι θὰ εἶχε κτισθεῖ μέσα στὴν τουρκοκρατία κατὰ τὸν 18ο αἰῶνα, ἂν ὄχι καὶ προηγούμενα. Τὸ πρῶτο πάτωμα ἦταν ἀπὸ πλατιά πέτρα καὶ τὰ ἄλλα ἀνάμικτα μὲ ξύλο καὶ πέτρα. Εἶχε πολλὰ δωμάτια. Τὸ ἀκίνητο αὐτὸ πουλήθηκε στὰ χρόνια τῆς Κατοχῆς (1943) καὶ ὕστερα πάνω στὸ οἰκόπεδόν του χτίσθηκε ἀπὸ τοὺς ἀγοραστὲς νέα οἰκοδομῆ, ποὺ ὑπάρχει καὶ σήμερα (ὁδὸς Στρ. Μακρυγιάννη, ἀρ. 13).

2. Ἡ ἐγκατάσταση αὐτὴ τοῦ Στέφανου Κ. Τάττη καὶ τῆς οἰκογένειάς του στὴν οἰκία αὐτὴ βεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὴ ζωντανὴ παράδοση, ἀλλὰ καὶ τὶς μεταγενέστερες καταγραφές (ὅπως Κ. Βακαλοπούλου, Χριστιανικὲς συνοικίες, συντεχνίες καὶ ἐπαγγέλματα τῆς Θεσσαλονίκης στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰ., «Μακεδονικά» 18, 1978, 103 κ.έ., ὅπου ὁ Στέφανος Τάττης φέρεται γραμμένος στὶς καταστάσεις τῶν χριστιανῶν τῆς ἔνορίας Ἁγίου Ἀθανασίου).

ὁ φιλικὸς Κωνστ. Τάττης (1864), μετὶ τῆς ἐνδείξεως ποῦ ὑπάρχουν (ἀγορὰ ἀκινήτων κ.λ.)

Ὁ Στέφανος, ὅταν ἐνηλικιώθηκε καὶ ἄνδρώθηκε, συνέχισε τὸ (καπν)εμπόριο τοῦ πατέρα του, ἀλλὰ παράλληλα συστηματοποίησε τὴν ἀξιοποίηση καὶ ἐκμετάλλευση τῶν ἀκινήτων, πατρικῶν καὶ δικῶν του, ἀπὸ τὰ ὅποια ἀποκόμιζε ἱκανὰ εἰσοδήματα. Γι' αὐτὰ τηροῦσε εἰδικούς λογαριασμούς κατὰ τὸ σημειωματάριο ποῦ διασώθηκε¹. Δὲν ὑπάρχουν πάντως πληρέστερες πηγές ποῦ ν' ἀναφέρονται μετὰ λεπτομέρειες σ' αὐτὴν τὴν περίοδο τῆς νεανικῆς του ἡλικίας. Κατὰ μιὰ εἶδηση, ποῦ ἀνάγεται στὸ 1850, ὁ Στέφανος Τάττης φάνηκε νὰ ἐνδιαφέρεται καὶ γιὰ τὰ γράμματα, ἐγγραφόμενος στὸν κατάλογο συνδρομητῶν γιὰ μιὰ ἐπικείμενη ἐκδοση. Καὶ ὁ Στέφανος, τότε, ἦταν μόλις 25 χρονῶν καὶ ἡ ἐκδοση ἦταν μιὰ μετάφραση ἐνὸς γαλλικοῦ βιβλίου στὰ 1850, ἡ πρώτη δηλαδὴ ἐμφάνιση ἐλληνικοῦ βιβλίου στὴν τουρκοκρατούμενη Θεσσαλονίκη². Ποιὸς ὅμως μπορεῖ νὰ διαβεβαιώσει, ἂν ἦταν εἰλικρινὲς ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴν πεζογραφία, ἢ ἦταν ὁ ζῆλος του νὰ συντελέσει κι αὐτὸς στὴν προώθηση τῆς ἐκδοσης ἀπὸ ἐθνικούς λόγους, μετὰ προεγγραφή συνδρομῆς γιὰ ἓνα ἀντίτυπο: Κι αὐτὸ κατὰ συνήθεια τῆς ἐποχῆς, ἀφοῦ οἱ συγγραφεῖς ἀδυνατοῦσαν ν' ἀντιμετωπίσουν τὰ ὑπέρογκα ἐξόδα, ὅπως γίνεται ὀρισμένες φορὲς ἀκόμα καὶ τώρα. Φαίνεται ὅτι συνέβη μάλλον τὸ τελευταῖο.

Μέσα στὰ κοσμοϊστορικά αὐτὰ γεγονότα τῶν πρώτων 10ετηρίδων τοῦ 19ου αἰ. ἡ δομὴ καὶ σύνθεση τῆς κοινωνίας τῆς Θεσσαλονίκης δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ παραμείνει ἀναλλοίωτη. Μεγάλες μετοικήσεις ἐλληνικῶν οἰκογενειῶν, ποῦ ὀφείλονταν βασικά στοὺς κινδύνους ποῦ δημιουργοῦσε ἡ ἀνασφάλεια στὴν ἐνδοχώρα ἀπὸ ληστὲς (ἢ στὰ παράλια ἀπὸ πειρατὲς) ἢ καὶ ἀπὸ τὶς μετακινήσεις τουρκικῶν-ἀλβανικῶν στρατευμάτων, τακτικῶν καὶ ἄτακτων, συνετέλεσαν ὥστε βαθμιαῖα ν' αὐξηθεῖ ὁ πληθυσμὸς τῆς πόλης καὶ ἡ διαφοροποίηση ἀνάμεσα στὶς κοινωνικὲς ομάδες (στρώματα). Καραβάνια ἀπὸ κυνηγημένους Ἕλληνες κατέφθναν τελικὰ στὴ Θεσσαλονίκη, ἀφοῦ στὸ ἐνδιάμεσο προσπαθοῦσαν νὰ διασώσουν τὶς οἰκογένειες καὶ τὰ πράγματά τους σὲ πόλεις καὶ κεφαλοχώρια τῆς διαδρομῆς, ποῦ εἶχαν διαμορφωθεῖ σὲ φρούρια. Τέτοιες μετοικήσεις ἄλλωστε μνημονεύει καὶ γιὰ τὰ προγενέ-

1. Βλ. Δ. Σερμετῆ, Ὁ φιλικὸς Κων. Τάττης, 65, 67.

2. Ἐπρόκειτο γιὰ τὴν ἐκδοση τῆς μετάφρασης ἀπὸ τὸν Ἀντώνιο Μόσχο, τοῦ γαλλικοῦ βιβλίου μετὰ τίτλο: «Ἀπομνημονεύματα μητρὸς δυστυχούσης πρὸς τὴν θυγατέρα της», ἐν Θεσσαλονίκη, τύποις Μιλτιάδου Κ. Γκαρπολά καὶ Συντροφίας 1850, 120. Πρβλ. Ντ. Χριστιανόπουλου, Ἑλληνικὲς ἐκδόσεις, 5, Στ. Χριστοδούλου, Ἐκθεση βιβλίου βιβλιοθήκης Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 37.

στερα χρόνια ο καθηγητής Ἄπ. Βακαλόπουλος¹ ἀπὸ τὴ Θεσσαλία καὶ ἰδίως τὰ Ἄγραφα (Μεγάλα Βραγκιανὰ κ.λ.), ὅπως καὶ ὁ τότε πρόξενος τῆς Γαλλίας στὴ Θεσσαλονίκη Clairambaut σὲ ἐκθέσεις του².

Ἡ κοινωνία τῆς πόλης μὲ τὴν εἰσροὴ τόσων Ἑλλήνων ἀναδιαμορφώθηκε καὶ ἀναπλάστηκε. Οὐσιαστικά ὁ χαρακτήρας τῆς παρέμεινε ὁ ἴδιος, μὲ μιὰ παγίωση καὶ ἀποκρυστάλλωση τῶν στοιχείων τῆς ποὺ τὴ συνθέτουν, σχεδὸν μέχρι τὰ μέσα τοῦ αἰῶνα (19ου). Ἡ μεγάλη ὁμως αὐξηση τοῦ πληθυσμοῦ ἔγινε ὕστερα ἀπὸ τὰ 1850, μὲ τὴν παράλληλη ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου καὶ τὰ πρῶτα σπέρματα γιὰ πνευματικὴ κίνηση³. Ἔτσι, ἡ «ταυτότητα», ἡ ζωντάνια καὶ ἡ κινητικότητα τῆς Ἑλλην. Κοινότητος, ποὺ ἦταν ἀπὸ τὰ παλιὰ διαμορφωμένη⁴, ἄρχισε ἀπὸ τότε (1850) δειλὰ νὰ ἐκδηλώνεται μὲ τὴν ἴδρυση καὶ λειτουργία τοῦ πρώτου ἑλληνικοῦ τυπογραφείου, τῶν πρώτων ἑλληνικῶν ἐκδόσεων καὶ τελικὰ ἐφημερίδας⁵ («Ἐρμῆς»). Εἶχε προηγηθεῖ ἄλλωστε ἐβραϊκό, μὲ ἐκδόσεις βιβλίων καὶ ἐφημερίδων στὰ γαλλικά⁶. Μόνο λοιπὸν ἀπὸ αὐτὴν τὴν περίοδο, ποὺ συμπίπτει μὲ τὰ γεγονότα τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου (1853-6) καὶ τὶς ἐπαναστατικὲς ἐκδηλώσεις τῶν Ἑλλήνων στὴ Μακεδονία γιὰ ἀπελευθέρωση ὑπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ (1854), μπορεῖ κανεὶς νὰ παρατηρήσει δειλὴ συσπείρωση καὶ ἐπαναδραστηριοποίηση τῶν μελῶν τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος.

Παράλληλη εἶναι καὶ ἡ λειτουργικότητα τῶν ἐπιτροπῶν τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν, ποὺ τὰ μέλη τους εἶχαν νὰ ἐπιτελέσουν πολλαπλὰ ἔθνικὰ καὶ κοινωνικὰ καθήκοντα (περίθαψη ἀσθενῶν-συνδρομῆ πτωχῶν κ.λ.). Σ' αὐτὴν λοιπὸν τὴν περίοδο τέθηκαν οἱ μεγάλες βάσεις καὶ ἔγιναν οἱ μεγάλες τομὲς γιὰ ξεκίνημα. Εἶναι οἱ ὀρατὲς συνέπειες τοῦ «Τανζιμάτ» καὶ τοῦ «Χάτι

1. Ἄποστ. Βακαλόπουλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. Δ', 709.

2. Ἐκθεση τοῦ Γάλλου Προξένου τῆς Θεσσαλονίκης στὰ 1806 (βλ. τὴν προηγούμενη σημ.).

3. Ἄπ. Βακαλόπουλου, Ἱστορία τῆς Θεσσαλονίκης, 321, 333 κ.έ.

4. Κατὰ τὸν καθηγ. Ἄπ. Βακαλόπουλου, Ἱστορία τῆς Θεσσαλονίκης, 218-9, οἱ Ἕλληνες «ἀνασυνιστοῦν τὸ παλιὸ κοινοτικὸ τους συμβούλιο, ποὺ εἶχε καταργηθεῖ ἀπὸ τοὺς Βενετούς... καὶ διατηροῦν ἔτσι τὴν συνεκτικότητα καὶ ἑλληνικότητά τους», βλ. καὶ σ. 332.

5. Βλ. τὴν ἐνδιαφέρουσα μελέτη Χαραλ. Παπαστάθη, Τὰ πρῶτα ἑλληνικὰ τυπογραφεῖα τῆς Θεσσαλονίκης, «Μακεδονικά» 8 (1968) 23. Ἐπίσης, Κ. Μοσκόφ. Τομῆ, 82. Ντ. Χριστιανόπουλου, Ἑλληνικὲς ἐκδόσεις στὴ Θεσσαλονίκη ἐπὶ τουρκοκρατίας (1850-1912), ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περιοδικὸ «Διαγώνιος» (1980), 5, 24. Κ. Ποιμενίδη, Ἡ πρώτη ἑλληνικὴ ἐφημερίδα τῆς Θεσσαλονίκης, «Ἡμερολόγιο» τῆς Μ. Τσιώμου, Θεσσαλονίκη 1919, 18. Π. Κόκκα, Ἡ οἰκογένεια Γκαρπολά καὶ ἡ πρώτη ἑλληνικὴ ἐφημερίδα τῆς Θεσσαλονίκης, «Μακεδονικά» 21 (1981) 222 κ.έ. Κ. Πλάστηρα, ἄρθρο στὸ περιοδικὸ «Διαβάζω», 1985.

6. Ἄπ. Βακαλόπουλου, Ἱστορία τῆς Θεσσαλονίκης, 218, 333, 349.

Χουμαγιούν» για κάποιες ελευθερίες και αναγνώριση ανθρωπίνων δικαιωμάτων στους υπόδουλους¹. Έτσι, υπήρχε πια μιὰ προετοιμασία και προπαρασκευή με τὴν ὀργάνωση και ἀνάπτυξη τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητας, ὅταν τοὺς βρῆκαν τὰ γεγονότα τοῦ 1853-6 (Κριμαϊκὸς πόλεμος) καὶ εἰδικὰ τῆς ἐπανάστασης στὴ Δυτικὴ Μακεδονία (Γρεβενά: Θεόδ. Ζιάκας, Φεβρ.-Μάιος 1854) καὶ Χαλκιδικὴ (Τσάμης Καρατάσος, Μάρτιος-Ἰούλιος 1854), ἀκόμα και στὴν Ἥπειρο.

Ὁ Στέφανος τὸν Σεπτέμβριο 1854 μνηστεύθηκε τὴν Καλλιόπη, κόρη μεγαλεμπόρου ἀπὸ τὴ Σιάτιστα, τοῦ Ναοῦμ Βέδα, ποὺ ἀσκοῦσε ἐμπόριο και μεταφορὲς πρὸς τὶς περιοχὲς τῆς Αὐστρουγγαρίας (Βιέννη-Πέστη κ.λ.)². Ὁ γάμος τοὺς ἔγινε τὸν Ἰανουάριο 1856 (στὶς 18, π. ἡ.). Ἀπὸ τὸ γάμο του αὐτοῦ ὁ Στέφανος Κ. Τάττης ἀπόκτησε πολλὰ παιδιά, 5 ἀγόρια και 3 κόρες, ποὺ τὰ περισσότερα πέθαναν στὴ νηπιακὴ τοὺς ἡλικία ἀπὸ παιδικὲς ἀσθένειες, ἐκτὸς ἀπὸ δύο ποὺ ἐπέζησαν, τὸν Κωνσταντῖνο (1860-1926)³ και τὴν Ἑλένη (1863-1932)⁴.

Ὁ Στέφανος Τάττης ἀπὸ καταγωγή, ἀλλὰ και ἀπὸ τὴ φύση τοῦ ἐπαγγέλματός του, κατατασσόταν στὴν ἀνώτερη κοινωνικὴ τάξη. Γιατί, πραγματικά, στὴν τάξη αὐτὴ ἀνήκαν οἱ κτηματίες και οἱ ἔμποροι. Εἰδικὰ μάλιστα ἀπὸ τὴν περίοδο αὐτὴ διαμορφώθηκε ἑλληνικὴ ἡγέτιδα τάξη μέσα στὰ πλαίσια τῆς Κοινότητας, ποὺ οὐσιαστικά ἀποτελοῦνταν ἀπὸ δύο ἰσόρροπες τάξεις, με κοινὰ ἔθνικα ἰδεώδη και κοινωνικοὺς προσανατολισμοὺς και ἰδίως ἐπαγγελματικά (ταξικὰ) συμφέροντα⁵. Ὁ ἀνταγωνισμὸς αὐτῶν τῶν δύο ὁμάδων, ποὺ συγκροτοῦσαν τὴν ἀνώτερη τάξη, ὀφειλόταν κύρια σὲ προσωπικὲς φιλοδοξίες και ἐγωϊσμοὺς παρὰ σὲ στενὰ κομματικά συμφέροντα.

1. Ἄ π. Β α κ α λ ο π ο ὄ λ ο υ, Ἱστορία τῆς Θεσσαλονίκης, 321.

2. Βλ. γενικά Θ. Νά τ σ ι ν α, Οἱ Μακεδόνες πρᾶγματευτάδες εἰς τὰς χώρας Αὐστρίας και Οὐγγαρίας, Θεσσαλονίκη 1939, passim, και Ἄ π. Β α κ α λ ο π ο ὄ λ ο υ, Οἱ Μακεδόνες ἀπόδημοι ἐπὶ τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1958, 25, 26, 31 κ.έ.

3. Πρόκειται γιὰ τὸν Κωνστ. Στ. Τάττη, δικηγόρο και ἱστορικὸ τῆς πόλης μας, ποὺ πρόσφερε πολλὰ στὸν ἀγώνα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσή της και τὴ διασφάλιση τῆς ἐλευθερίας της (Μακεδονικὸ Ἀγώνα κ.λ.), καταλαμβάνοντας διάφορες θέσεις στὴν ἑλληνικὴ κοινότητα και σὲ σωματεῖα κατὰ τὴν τουρκοκρατία.

4. Κατὰ πληροφορίες τῆς κ. Μαρί(κ)ας Ἀθαν. Σερέφα, ἐγγονῆς ἀπὸ τὸν πατέρα της τοῦ Στεφάνου Κ. Τάττη, ὁ τελευταῖος αὐτὸς εἶχε ἀποκτήσει ὄχι 8 ἀλλὰ 12 παιδιά, ποὺ ἐκτὸς ἀπὸ τὰ δύο μεγαλύτερα, ὅλα τὰ ἄλλα πέθαναν νήπια ἀπὸ παιδικὲς ἀρρώστειες. Αὐτὸ ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιβεβαιωθεῖ ἀπὸ τὸ «σημειωματάριο» τοῦ παπποῦ της, γιατί οἱ καταγραφές του σ' αὐτὸ σταματοῦν στὴ 2η σελίδα, ὅπου ἀναφέρονται ὡς τὶς 20-7-1877 οἱ γεννήσεις 8 παιδιῶν.

5. Βλ. Κ. Μ ο σ κ ῶ φ, Ἡ Τομή, 92-95. Π. Κ ό κ κ α, ὀ.π. 236-7.

Σε αντιπαράταξη βρισκόταν ή «δημοκρατική» μερίδα¹, που υποκαλούνταν δυσφημιστικά «όχλοκρατική».

Τὰ μεγάλα επαναστατικά γεγονότα τοῦ 1848 στὴν Εὐρώπη καὶ τὰ ἐπακόλουθα τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου (1853-1856) εἶχαν ἐπίδραση στὴν «ἡρεμη» ἑλληνικὴ κοινωνία τῆς Θεσσαλονίκης. Οἱ ψυχὲς τῶν Ἑλλήνων σκίρτησαν μετὰ τὶς εἰδήσεις τῶν επαναστατικῶν γεγονότων τοῦ 1854 (Γρεβενά: Θεόδ. Ζιάκας-Ὀλυμπος: Τσάμης Καρατάσος), ποὺ δὲν πέτυχαν ὅμως ἄμεσα πρακτικὰ ἀποτελέσματα. Ἀποτέλεσαν ὅμως οὐσιαστικὴ ἀφετηρία γιὰ τὴν ἐθνικο-κοινωνικὴ τους ἀφύπνιση. Σὲ αὐτὴ σύντομα πρῶτα βοήθησε τὸ Χάτι-Σερῖφ (1839) καὶ λίγο ὕστερα τὸ Χάτι-Χουμαγιούν (1856), (Τανζιμάτ), δηλ. τὸ στύστημα μέτρων ποὺ πῆρε ἡ τουρκικὴ αὐτοκρατορία ὑπὲρ τῶν υποδούλων, γιὰ νὰ ἱκανοποιήσει τὶς Δυτικὲς Δυνάμεις, ποὺ ἀξίωναν παροχὴ ἰσότητος καὶ ἐλευθεριῶν στὶς σκλαβωμένες ἐθνότητες καὶ ἀνθρώπινη μεταχείριση².

1. Στὴν περίοδο αὐτὴ, 1880 καὶ ἐξῆς, οἱ κοινοτικὲς ἐριδες ἦταν σὲ ἔνταση καὶ ἐξέφραζαν τὴν ταξικὴ διαφοροποίηση τῶν σχηματισμένων αὐτῶν τάξεων ποὺ λειτουργοῦσαν καὶ μέσα σ' αὐτὰ τὰ πλαίσια τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας (βλ. σωστὴ ἀνάλυση μὲ κοινωνιολογικὸ ὑπόβαθρο στὸ βιβλίο τοῦ Κ. Μ ο σ κ ὠ φ, 93 κ.έ., καὶ Π. Κ ὀ κ κ α, 237, σημ. 3 ποὺ τὸν ἀκολουθεῖ). Ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ποὺ ὑπάρχουν φαίνεται ὅτι ἡ «δημοκρατικὴ» παράταξη στὶς ἀρχαιρεσίες τῆς Ἑλλην. Κοινότητος 1883 πῆρε στὰ χέρια τῆς τὴ διοίκηση. Ἡ διαμάχη μεταξύ τους συνεχίζοταν ὅπως συνάγεται καὶ στὰ μεταγενέστερα χρόνια· εἰδικὰ γιὰ τὸν Μάιο 1888 ὁ «Φάρος τῆς Μακεδονίας» τοῦ Σ ο φ. Γ κ α ρ π ο λ ἄ, ἀρ. φύλ. 1241, τῆς 18-5-1888, σελ. 2, γ-δ, γράφει ὅτι συνῆλθαν πολῖτες στὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου καὶ ἀποφάσισαν νὰ ζητήσουν λογαριασμὸ διαχειρίσεως τῶν «ὕφισταμένων» κοινοτικῶν ἀρχῶν. Καὶ ὅτι ὕστερα «Μετέβησαν ἐν σώματι εἰς Ἱερὰν Μητρόπολιν καὶ ζήτησαν νὰ πείσουν τὸν Μητροπολίτην νὰ ἀναγκάσῃ τὰς κοινοτικὰς ἀρχάς». Ὁ μητροπολίτης ὅμως Γρηγόριος Καλλιίδης (1884-1888) ἀρνῆθηκε, ἰσχυριζόμενος, σωστά ἄλλωστε, ὅτι μιὰ ομάδα 40-50 πολιτῶν δὲν δικαιούται νὰ ζητᾶ κάθε λίγο λογαριασμὸς (ἰσολογισμοὺς), ἀφοῦ οἱ κοινοτικὲς ἀρχὲς εἶχαν ἤδη ἐκδώσει «λογαριασμὸν τῆς διαχειρίσεώς των». Σὲ μεταγενέστερο φύλλο, ἀρ. 1267 τῆς 24-8-1888, σ. 3α, ἡ ἴδια ἐφημερίδα δημοσίευσε ἐπιστολὴ τοῦ γιατροῦ Γρηγορίου Γράβαρη καὶ σχόλια σ' αὐτὴ, ὅπου ἔγραψε γιὰ «τὴν κατατρώχουσαν τὴν ἡμετέραν Κοινότητα ἔριδα, πρὸς κατάπασιν τῆς ὁποίας ἀπαιτεῖται κοινὴ καὶ ἀμερόληπτος συνεργασία». Καὶ συνέχισε: «...ἐπιτροπὴ ἐξελέγη μόνον παρὰ τῶν ἀντιπολιτευομένων, τῶν ὀλίγων συμπολιτευομένων, τῶν παρευρεθέντων ἐν ταῖς ἐν τῷ Νοσοκομείῳ καὶ Γυμνασίῳ γενομέναις συνεδρίαις, ἀποχωρησάντων ὡς μὴ ἀποδεχθέντων τὰς ὑπὸ τῶν ἀντιπολιτευομένων γενομένας προτάσεις». Ἔτσι χρειάζεται συστηματικὴ ἔρευνα στὶς πηγὲς καὶ ἀξιολόγησή τους γιὰ νὰ δοθεῖ σωστὴ εἰκόνα τῶν κοινωνικῶν ἀντιθέσεων τῆς σκλαβωμένης Θεσσαλονίκης (ἀλλὰ βλ. καὶ «Φάρος τῆς Μακεδονίας», ἀρ. φύλ. 1486 τῆς 11-1, 1890, σ. 3α, ὅπου ἐνδιαφέροντα σχόλια· βλ. ἀκόμα καὶ Δ. Κ ἄ κ κ α β ο υ, Ἀπομνημονεύματα (Ὁ Μακεδονικὸς Ἁγών), Θεσσαλονικὴ 1972, 58.

2. Ἄ π. Β α κ α λ ο π ο ὑ λ ο υ, Ἱστορία τῆς Θεσσαλονίκης. 321, Στ. Π α π α δ ο π ο ὑ λ ο υ, ὀ.π., 53.

Στηριζόμενο στις διατάξεις του «Χάτι Χουμαγιούν» το Οικουμενικό Πατριαρχείο συνέταξε τους «Γενικούς Κανονισμούς» (1858-60), που επικυρώθηκαν το 1860 με βεράτι του σουλτάνου και καθόριζαν σύστημα διοίκησης των κοινοτήτων και τη δικαιοδοσία των δημογερόντων, με βάση καταστατικά που ψηφίζονταν από μέλη της κοινότητας και επικυρώνονταν από τις μητροπόλεις¹. Χάρη στα μέτρα αυτά οι χριστιανοί και ειδικά οι σκλαβωμένοι Έλληνες του έλλαδικού χώρου και της Θεσσαλονίκης μπόρεσαν μέσα σε πλαίσια «νομιμότητας» να συσσωματωθούν και να κινήσουν πιο ελεύθερα και συστηματικά τη δράση τους στις οργανώσεις της κοινότητας, των εκκλησιών και μονών, των νοσοκομείων, των σχολείων, των κοινωφελών ιδρυμάτων.

Οί Θεσσαλονικείς τότε μόνο (1860) συνειδητοποίησαν απόλυτα την ανάγκη να δραστηριοποιηθούν άμεσα συσπειρωμένοι στην Κοινότητα, τη Μητρόπολη και τις οργανώσεις τους, καθώς και οι κάτοικοι άλλων πόλεων (Σέρρες, Βέροια, Καστοριά). Αποτέλεσμα ήταν στην 15ετία 1860-1875 οί κοινότητες, οί εκκλησίες, τὰ σωματεία να δεχθούν μεγάλη συρροή μελών και να ένισχυθούν σοβαρότατα, ώστε να προωθούν την επίτευξη των σκοπών τους. Η ίδρυση από τους Βουλγάρους (1870) της Έξαρχίας, αντίθετα από ό,τι προβλεπόταν, σήμανε συναγεμμό στους Έλληνες, που έβλεπαν τους πρώτους ύπαρκτους κινδύνους². Έτσι, αυτοί σε αντίδραση, οργανώθηκαν και συσπειρώθηκαν ακόμα περισσότερο στην κοινότητα, τις εκκλησίες, τὰ σωματεία και ήταν σε θέση να άμυνθούν έντονα σε κάθε έπιβουλή.

Ο Στέφανος Κ. Τάττης, στην ευγενική αυτή πρόσκληση των όμογενών του, άναποκρίθηκε πρόθυμα. Με την κοινωνική και επαγγελματική του προβολή, με τη λεβεντιά του ήταν έπόμενο να ύποδειχθει στην κρίσιμη αυτή περίοδο για τον Έλληνισμό ως ό ίκανότερος εκπρόσωπος της ελληνικής όμογένειας. Στις δεκαετίες που έπακολουθούν έχει άμεση συμμετοχή

1. Σωστές διαπιστώσεις του Σ τ. Πα πα ο δ ο π ο ύ λ ο υ, ό.π., 54, για άρχη της πνευματικής άναγέννησης του Έλληνισμού.

2. Η πρώτη συγκρότηση ένοπλου βουλγαρικού σώματος πρέπει να έγινε από τὸ 1868 (Ν. Γ κ α ρ π ο λ ᾱ, Πώς ή Μακεδονία παρέμεινε ελληνική, Θεσσαλονίκη 1933), ή οργανωμένη όμως παρουσία τους, άργότερα, τὸ 1878-79 (Κ ω ν. Β α κ α λ ο π ο ύ λ ο υ, Ο βόρειος ελληνισμός, ό.π., 79) και ή τρομοκρατία συστηματικά από τὰ 1895 (Α π. Β α κ α λ ο π ο ύ λ ο υ, Ο Μακεδονικός άγώνας, 1985, 24), ενώ ή άνακήρυξη του σχίσματος και ή ίδρυση της Έξαρχίας τὸ 1870 και του βουλγαρικού κράτους τὸ 1878. Σ' αυτά, άν προστεθει ή κατάληψη της Άνατολικής Ρωμυλίας (1885) από τους Βουλγάρους, τότε βλέπει κανείς τὸν προγραμματισμό στα βουλγαρικά σχέδια για την άπόσπαση έδαφών από την καταρρέουσα όθωμανική αυτοκρατορία, που άνηκαν στὸν ελληνικό χώρο (πρβλ. σωστές σκέψεις στη μελέτη του καθηγ. Α π. Β α κ α λ ο π ο ύ λ ο υ, Συνοπτική ίστορία της Θεσσαλονίκης, Άθήνα 1985, 48).

στην Ἑλληνική Κοινότητα καὶ ἐθελοντική προσφορά σὲ κάθε ἐθνικὸ ἀγῶνα καὶ κοινωνικὴ ἐκδήλωση. Μὲ τοὺς ἄλλους ἰσάξιους Θεσσαλονικεῖς πρωτοστατεῖ στὴν ἴδρυση τῆς «Φιλοπτώχου Ἀδελφότητος Ἀνδρῶν» (1871) καὶ γιὰ νὰ εὐοδοθεῖ τὸ ἔργο της στὰ πρῶτα αὐτὰ δύσκολα χρόνια καὶ νὰ ἀνεβάσει τὸ κύρος της ἀναδέχεται τὴν ἐκλογή του στὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο ὡς πρόεδρου. Μὲ αὐτὴν τὴν ιδιότητα ἔθεσε τὶς γερὲς βάσεις γιὰ τὴν πρόοδο καὶ ἀνάπτυξη τῆς Ἀδελφότητος, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ ἐκπληρώσει τοὺς σκοποὺς της, ποὺ ἦταν ὀλοκληρωτικὰ κατὰ τὴν περίοδο ἐκείνη ἐθνικῶς. Συμμετέχει καὶ παρακολουθεῖ τὸ ἔργο της ἔντονα μὲ συνεχεῖς ἀναλήψεις καθηκόντων στὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο. Μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι τὸ εἰλικρινὲς ἐνδιαφέρον του γι' αὐτὴν, ὅπου, σωστά, συσπειρώνει τοὺς ὁμοεθνεῖς του γιὰ ἐπικείμενους ἀγῶνες, ἐκδηλώνεται καὶ μὲ τὶς ὑποδείξεις του στὸν ὀρισμὸ τῶν λοιπῶν μελῶν σ' αὐτό, ὅσους θεωρεῖ ἱκανοὺς καὶ κατάλληλους, ἀκόμα ἀργότερα καὶ τοῦ γιοῦ του Κωνσταντίνου Στ. Τάττη (1860-1926), ποὺ τόσο συνέβαλε στὴν ἀνάδειξή της (πρόεδρος κ.λ.). Καταλαβοῖναι ὅτι τὸ ἔργο τῆς Ἀδελφότητος πρέπει νὰ συνεχισθεῖ δραστήρια.

Στὴν κινητοποίηση τῶν γυναικῶν, ποὺ γιὰ τὴν κοινωνία ἐκείνης τῆς ἐποχῆς ἦταν πολὺ προοδευτικὸ στοιχεῖο, φαίνεται ὅτι συνέβαλε πάλι ὁ Στέφανος Κ. Τάττης, μὲ τὴν «ἐπιστράτευση» τῆς γυναίκας του, τῆς δραστήριας Καλλιόπης, τὸ γένος Ναοῦμ Βέδα, ποὺ μὲ ἄλλες εὐπόληπτες κυρίες ἴδρυσαν τὴ «Φιλώπτοχο Ἀδελφότητα Κυριῶν», μὲ τόση προσφορά στὴν πόλη ἀπὸ τότε (1873) μέχρι σήμερα¹.

Ἡ συμμετοχή του σὲ ἄλλα σωματεῖα καὶ κοινωφελῆ ἰδρύματα εἶναι μεγάλη. Σ' αὐτὰ ἐπιτελοῦσε ἐθνικὸ καὶ κοινωνικὸ ἔργο, μὲ οὐσιαστικὴ συμπάρασταση στοὺς συμπατριῶτες του, ἰδίως τοὺς φτωχοὺς καὶ ταλαιπωρημένους. Ἔτσι, βοηθᾷ στὶς διοικητικὰς ἐπιτροπὰς τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, συμμετέχοντας ὡς μέλος στὶς διοικήσεις τους (1873, 1876, 1886 κ.λ.). Στους καταλόγους τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου ἦταν γραμμένη ἡ ἐκλεκτότερη μερίδα τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος, καταβάλλοντας εἰσφορὰς ἀνάλογα μὲ τὰ εἰσοδήματά της². Ὁ Στέφανος Τάττης μάλιστα προσφερόταν νὰ καταβάλλει τὴ μεγαλύτερη οικονομικὴ εἰσφορά (ὅπως μόνο ἄλλοι 5) ἀπὸ ὅλες τὶς πολυάριθμες ἑλληνικὲς οἰκογένειες (φόρος «μπεντέλ»). Ἦταν γραμμένος στὶς καταστάσεις γιὰ ποσὸ 200 γροσίων, ἐνῶ οἱ ἄλλοι συνήθως

1. Βλ. Σ τ ε φ. Π α π α δ ο π ο ὑ λ ο υ, Ἐκπαιδευτικὴ καὶ κοινωνικὴ δραστηριότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸν τελευταῖο αἰῶνα τῆς τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1970, 124, Φ ι λ ο π τ ῶ χ ο υ Ἀ δ ε λ φ ὄ τ η τ α ς Κ υ ρ ι ῶ ν, Λεύκωμα, 2, κ.έ., ὅπου ἡ Καλλιόπη Στεφ. Τάττη εἶναι πρόεδρος της.

2. Βλ. Κ. Β α κ α λ ο π ο ὑ λ ο υ, Χριστιανικὲς συνοικίες, «Μακεδονικά» 18 (1978) 103.

για 50 ή 100, κατά μέσο όρο, το χρόνο¹. Ἡ ἐγγραφή του αὐτὴ με τέτοιο ποσοδὸ ἀποδείκνυε καθαρὰ τὴ σημασία τῆς ἐνέργειας σὰν ἐθνικῆς ἐπιταγῆς καὶ ὄχι μόνο θρησκευτικοῦ χρέους.

Ἡ ἀνάμιξή του στὴ διοίκηση τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος με τὰ ζωτικὰ προβλήματα τῆς εἶναι ἀναγκαῖα. Δὲν διασώθηκαν παρὰ λίγες σχετικὲς πηγές, ἀπὸ ὅπου μπορεῖ κανεὶς ν' ἀντλήσει στοιχεῖα. Κάποτε πρέπει νὰ ἀποτολμηθεῖ ἡ συνθετικὴ μελέτη τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος τῆς Θεσσαλονίκης, ποὺ θὰ διαφωτίσει ὅλη αὐτὴ τὴν περίοδο τοῦ νεότερου Ἑλληνισμοῦ. Ἐνα τέτοιο ὅμως ἔργο εἶναι ἰδιαίτερα δύσκολο, γιατί τὰ στοιχεῖα ποὺ ὑπάρχουν σήμερα εἶναι λίγα. Πάντως με βάση αὐτά, ἔστω ὅσα βρίσκονται κατὰ καιροῦς, μποροῦμε νὰ σκιαγραφήσουμε τὸ ρόλο ποὺ διαδραμάτισε ὁ Στέφανος Τάττης². Συμμετεῖχε στὴ Δημογεροντία ὡς μέλος τῆς, δηλαδὴ στὴ διοίκηση τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Θεσσαλονίκης³, στὰ πιὸ κρίσιμα χρόνια. Εἶναι ἡ δεκαετία 1875 με 1885. Ἡ δράση του εἶναι συνυφασμένη με αὐτήν.

Ἀπὸ τὴ διάσκεψη τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1876), σχετικὰ με τὴν κατάπαυση τῶν ἐχθροπραξιῶν Τουρκίας-Σερβίας καὶ τὶς μεταρρυθμίσεις τοῦ Μιδάτ πασᾶ (Δεκ. 1876), τὰ κρίσιμα διεθνῆ γεγονότα ἀλληλοδιαδέχονταν τὶς μάχες τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ με τὸν τουρκικὸ (μάχη Πλεύνας, Νοέμ.-Δεκ. 1877-Ἀδριανούπολης Ἰαν. 1878), με κατάληξη τὴ Συνθήκη τοῦ Ἁγ. Στεφάνου (3/3/1878) καὶ στὴ συνέχεια τὴ συνθήκη τοῦ Βερολίνου (Ἰουλ. 1878)—, ἐνῶ παράλληλα μαινόταν ἡ ἐπανάσταση καὶ ὁ ξεσηκωμὸς στὶς περιοχὲς τῆς Μακεδονίας (Φεβρ.-Μάρτ. 1878). Ἦταν οἱ καθοριστικὲς ὥρες τοῦ εὐρύτερου Ἑλληνισμοῦ, ἐλεύθερου καὶ ὑπόδουλου, γιατί τότε κατὰ τὴ ροὴ τῶν περιστάσεων καὶ τὰ συμφέροντα τῶν «συμμαχικῶν» Δυνάμεων διευκρινίζονταν οἱ θέσεις, τὰ ὄρια καὶ ἡ τύχη τῶν σκλαβωμένων περιοχῶν ποὺ διοικοῦνταν ἀκόμα ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία.

Ὁ ἀντίκτυπος αὐτῶν τῶν ἐξελίξεων στὸ διεθνῆ, καθὼς καὶ στὸν ἑλληνικὸ χῶρο ἦταν τεράστιος, ὅπως ἐπίσης καὶ στὴ Μακεδονία καὶ εἰδικὰ στὴ Θεσσαλονίκη, γιατί καθοριζόταν ἡ τύχη τους, ὀρισμένες φορὲς υἰάλιστα ἐρήμην τῶν ἐκπροσώπων του, ἀπὸ «χριστιανικὲς» Δυνάμεις, ποὺ ἐπέλυαν τὶς δικὲς τους διαφορὲς κατὰ τὰ δικά τους συμφέροντα. Οἱ εἰδήσεις γιὰ λαϊ-

1. Τοῦ ἴδιου, σ. 117.

2. Ἀνάλογες παρατηρήσεις διατυπώνει γενικότερα γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Μακεδονίας καὶ ὁ (νεότερος) Κων. Βακαλόπουλος, Ἱστορικὴ ἐξέλιξη τοῦ γεωγραφικοῦ χώρου τῆς βορειοδυτικῆς μείζονος Μακεδονίας κατὰ τὴν περίοδο τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου (1853-1856), «Μακεδονικά» 22 (1982) 16.

3. Βλ. ἀντίγραφο πρακτικῶν τῆς Δημογεροντίας τοῦ Δεκ. 1876, ὅπου συνυπογράφει με τοὺς ἄλλους δημογέροντες.

κό ξεσηκωμό στην ελεύθερη Ελλάδα και για γενικότερες επαναστάσεις, που συνοδεύονταν όπως πάντα από ανεξέλεγκτες φήμες για νίκες Ελλήνων, προκαλούσαν και πάλι (όπως το 1854) ρίγη ένθουσιασμού στους σκλαβωμένους.

Έτσι, είναι αναμφισβήτητο ότι οι Έλληνες, εμπρός σ' αυτούς τους διαγραφόμενους κινδύνους, παραμέρισαν τις εσωτερικές διχόνοιες και συσπειρώθηκαν γύρω από την Ελληνική Κοινότητα και τη Δημογεροντία. Μέσα σ' αυτούς τους δρατούς κινδύνους για απώλεια της Μακεδονίας και άλλων επαρχιών, ή συνένωσή τους και η σύνεση στις ενέργειες ήταν το πᾶν. Η Δημογεροντία αυτή, συμπλέοντας με την ελληνική (έθνική) γραμμή του Κέντρου (Αθηνών), προσπάθησε να επωφεληθεί από τις «μεταρρυθμίσεις» του Μιδάτ πασᾶ (1876) και τις συνταγματικές ελευθερίες, που αποδόθηκαν ατελείς, ἔστω και παροδικά. Έπρεπε, εκμεταλλευόμενη τη φορά των πραγμάτων, να υποδείξει εκπρόσωπό της στην ὀθωμανική βουλή, στην Κωνσταντινούπολη, εφαρμόζοντας ἔτσι στην πράξη τις συστάσεις τῶν Δυτικῶν Δυνάμεων για φιλελευθεροποίηση. Ἀδίστακτα ἢ σκέψη ὄλων στράφηκε στὸν Έλληνα ἐκεῖνο, πὸν διακρινόταν γιὰ τὴν τόλμη του, τὸ ἦθος του, τὴν εὐθυκρισία του, αὐτὸν πὸν θὰ μπορούσε νὰ ἀνταποκριθεῖ στὸ ὕψος τῶν περιστάσεων. Καὶ αὐτὸς ἦταν ὁ Στέφανος Κων. Τάττης, πὸν ὀρίσθηκε βουλευτὴς ἐκπροσωπώντας ἔτσι στὴ βουλή ἐκεῖνη τὴν ἐλληνικὴ ὁμογένεια τοῦ πασαλικίου τῆς Θεσσαλονίκης¹.

Ἡ ἐκλογή αὐτὴ δὲν ἦταν τυχαία, ἀλλ' ἀποτελοῦσε ἀναγνώριση τῆς κοι-

1. Τὴ σχετικὴ εἰδηση δημοσίευσε ἡ πρώτη ἐλληνικὴ ἐφημερίδα, πὸν ἄρχισε νὰ κυκλοφορεῖ στὴν τουρκοκρατούμενη Θεσσαλονίκη ἀπὸ τὸ 1875, δηλαδὴ ὁ «Ἐρμῆς» τοῦ Σ ο φ. Γ κ α ρ π ο λ ᾶ (βλ. προηγ. σελ. 272, σημ. 5 τοὺς ἐκεῖ ἀναφερόμενους συγγραφείς). Στὸ φύλλο του με ἀρ. 236 τῆς 25 Ὀκτωβρίου 1877 ὁ «Ἐρμῆς» στὴ στήλη «Διάφορα», σελ. 1β, ἀναγράφει ξερά, γιὰ νὰ μὴ δίνει προφανῶς στόχο στὴν τουρκικὴ διοίκηση, τὰ ἑξῆς: «Ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν ἐν τῷ Γεν. Διοικητηρίῳ γινομένων διαλογῶν τῶν ὑποψηφίων βουλευτῶν ἐξάγεται ὅτι τὰς περισσοτέρας ψήφους ἐκέρδισαν καὶ ἐξελέγησαν συγχρόνως βουλευταὶ τῆς Νομαρχίας μας ὁ ἐξοχ. Μεχμέτ Σεφὴκ Πασσᾶς, ὁ Σ. Ἰβραχὴμ Βέης, ὁ κ. Μιχαλάκης Ἐφένδης, ὁ ἐνδ. Μουσταφᾶ βέης, ... ὁ κ. Στέφανος Τάττης...».

Τὴν εἰδηση αὐτὴ γιὰ τὴν ἐκλογή συμπληρώνει στὴ συνέχεια ἡ ἐφημερίδα με τὴν πληροφορία ὅτι: «Χθὲς (σημ.: δηλ. 24 Ὀκτ. 1877) διὰ τοῦ “Φραισινὲ” ἀτμοπλοίου ἀνεχώρησαν διὰ Κωνσταντινούπολιν οἱ βουλευταὶ τῆς Νομαρχίας μας Ἐνδ. Μεχμέτ Σεφὴκ πασσᾶς...» κ.λ. καὶ ὅτι: «Τὴν παρελθοῦσαν Πέμπτην (σημ., δηλ. 20 Ὀκτ. 1877) ἀνεχώρησαν οἰκογενειακῶς ὁ κ. Σ. Τάττης δι' Ἀθήνας, ὅθεν θέλει κατόπι μεταβῆ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα καθέξη τὴν θέσιν τοῦ βουλευτοῦ τῆς Νομαρχίας μας».

Ἐτσι, ὄλοι οἱ ἄλλοι ἄλλοεθνεῖς ταξίδευσαν σὴν Κωνσταντινούπολη κατ' εὐθείαν με ἀτμόπλοιο καὶ μόνο ὁ Στέφ. Τάττης προτίμησε (οἰκογεν.) τὴ διέλευσή του ἀπὸ τὴν Ἀθήνα.

νωνικής προβολής του Στέφανου Τάττη και του μεγάλου κύρους που διέθετε τόσο στη Δημογεροντία και τα μέλη της Κοινότητας, όσο και στην τουρκική διοίκηση. Γιατί αυτή τελικά θ' αποδεχόταν ή όχι τον όρισμό του και θα τον ενέκρινε ή όχι¹. Έτσι, ο Στέφανος, μετά τις διαδικασίες της εκλογής του και της επικύρωσής του, έπρεπε να ταξιδεύσει στην Κωνσταντινούπολη για τη συμμετοχή του στις εργασίες της βουλής. Όπως προκύπτει από τη σύντομη αναγραφή στο «σημειωματάριο» του, ξεκίνησε οικογενειακά στις 21/10/1877 και διήλθε πάλι από την Αθήνα με κατάληξη την Κωνσταντινούπολη. Άλλες λεπτομέρειες δεν σημειώθηκαν. Αναμφίβολα όμως θα χρησιμοποίησε ως πρόσχημα στις τουρκικές αρχές την ανάγκη διέλευσης από την Αθήνα για να επικοινωνήσει με το γιό του Κωνσταντίνο, φοιτητή τότε, πρωτοετή μάλλον, στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, ενώ έτσι καλύπτονταν οι επαφές και διασυνδέσεις που όπωσδήποτε θα είχε με το Έθνικό Κέντρο για τα προβλήματα του μακεδονικού ελληνισμού². Και οι καιροί ήταν κρίσιμοι. Δεν ήταν μόνο η σφαγή των προξένων Αγγλίας, Γερμανίας (Μάιος 1876) από τον τουρκικό όχλο μέσα στη Θεσσαλονίκη³, αλλά η γενικότερη αναταραχή που επικρατούσε (αρχές 1877), με κατάληξη τα επαναστατικά γεγονότα της Μακεδονίας (Όλυμπος-Πιέρια, Μάρτ. 1878)⁴. Άλλά και οι απόηχοι από τις συνέπειες των διεθνών συνεδρίων Αγίου Στεφάνου (Μάρτ. 1878) και Βερολίνου (Ιούλ. 1878) ήταν έντονοι⁵.

Ο Στέφ. Τάττης βρέθηκε στην Κωνσταντινούπολη μέσα στην εξέλιξη των γεγονότων και ήταν υποχρεωμένος να παραμείνει οικογενειακά. Παρέμεινε μέχρι τον Ιούλιο (20) 1878 και επέστρεψε (συμπτωματικά;) λίγο μετά τη λήξη των εργασιών του Συνεδρίου του Βερολίνου (1878). Για τον ακριβή ρόλο του και τις δραστηριότητες που ανέπτυξε ο Στέφανος κατά τη διάρκεια

1. Βλ. για τη διαδικασία της εκλογής τη σημ. 1 της σελ. 278.

2. Στο «βιβλιάριό» του όμως ο Στέφανος Τάττης σημειώνει και ένα άλλο άκομα, σύντομο όμως, ταξίδι του στον Βόλο, Σύρο, Τήνο και Αθήνα, που κράτησε από τις 15 ως τις 29 Απριλίου 1876. Σ' αυτό συνοδεύονταν πάλι από τη γυναίκα του και το δύο παιδιά του Αλέξανδρο και Ελένη (κατόπιν σύζυγο του γιατρού Γεωργίου Αγγελίδη). Ο μεγάλος γιός του Κωνσταντίνος παρέμενε στη Θεσσαλονίκη λόγω της φοίτησής του στο Γυμνάσιο ή βρισκόταν ήδη στην Αθήνα, αν ήταν φοιτητής. Πάντως το «προσκύνημα» στην Τήνο ή η επίσκεψη στο γιό του (Αθήνα) θα ήταν τα προσχήματα ταξιδιού του Στέφανου Τάττη, για να συγκαλύψει τις επαφές του με τους εκπροσώπους του Έθνικού Κέντρου.

3. Βλ. σχετικά Α. π. Βακαλοπούλου, Τα δραματικά γεγονότα της Θεσσαλονίκης κατά τον Μάιο 1876, «Μακεδονικά» 2 (1949) 193.

4. Στ. ε. φ. Παπαδοπούλου, Οι Έπαναστάσεις του 1854 και 1878 στην Μακεδονία, 59, 66, 73 κ.έ.

5. Α. π. Βακαλοπούλου, Ιστορία της Μακεδονίας, Στ. ε. φ. Παπαδοπούλου, ό.π.

λειτουργίας τῆς Βουλῆς δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα, γιατί μιὰ τέτοια ἔρευνα προ-υποθέτει ἀναδίφηση στὰ ἀρχεῖα τῆς τότε τουρκικῆς Βουλῆς καὶ ἄλλων τουρκικῶν κρατικῶν ὑπηρεσιῶν, ποὺ γιὰ τώρα τουλάχιστο εἶναι ἀνέφικτη. Πάντως γύρισε πίσω στὴν πατρίδα μὲ ἀυξημένο γόητρο καὶ δύναμη, γεμάτος ὑπερηφάνεια καὶ αὐτοπεποίθηση.

Σχετικὰ σύντομα τοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ ἐπιδείξει τὰ πατριωτικά του αἰσθήματα καὶ τὸ θάρρος τῆς γνώμης του. Σύμφωνα μὲ τὴ διάταξη τοῦ ἄρθρου 23 τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου (1878) προβλέπονταν ὀρισμένες διοικητικὲς μεταρρυθμίσεις στὶς εὐρωπαϊκὲς ἐπαρχίες τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ἔτσι, ὅταν ὁ τότε βαλῆς τῆς Θεσσαλονίκης, ὁ Γκαλιπ πασάς, σὲ ἐπιταγὴ τοῦ ἄρθρου αὐτοῦ, συγκρότησε εὐρεία ἐπιτροπὴ 20μελῆ, ποὺ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ 10 Τούρκους, 7 Ἕλληνες καὶ 3 Ἑβραίους¹, ὁ Στέφανος Τάττης συμμετεῖχε σὲ αὐτὴ μὲ ἄλλους 6 Ἕλληνες, ὡς ἐκπρόσωπος τῶν Ἑλλήνων ὁμοεθνῶν του. Μαζὶ μὲ αὐτοὺς καὶ τὴν πολύτιμη συμπαράσταση τοῦ μητροπολίτη Καλλίνικου² (1878-1884) κατόρθωσε νὰ ἐπιτύχει ἰσοψηφία (10:10) τῆς πρότασης ποὺ ἐγίνε ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη γιὰ ἀναγνώριση τῆς ἰσοτιμίας τῆς ἑλληνικῆς πρὸς τὴν τουρκικὴ γλῶσσα³ (Δεκ. 1879).

Σὲ ὅλη αὐτὴ τὴ διαδικασία ὁ κίνδυνος νὰ καθιερωθεῖ ἡ βουλγαρικὴ γλῶσσα ὡς ἐπίσημη μαζὶ μὲ τὴν τουρκικὴ ἦταν ἄμεσος. Ἔπρεπε νὰ γίνεὶ μέγας ἀγώνας καὶ οἱ Ἕλληνες ἀντιπρόσωποι-μέλη τῆς μικτῆς Ἐπιτροπῆς νὰ δεῖξουν μέγало σθένος καὶ ἐπιμονή, παρὰ τὶς ἔντονες βουλγαρικὲς ἀντενέργειες, ποὺ ὑποβοηθοῦνταν ἀπὸ τὸ γενικότερο διεθνὲς κλίμα (ἀποτυχία στὰ τραγικὰ γεγονότα γιὰ ἀπελευθέρωση Μακεδονίας-Συνέδριο Ἄγ. Στεφάνου-Συνέδριο Βερολίνου, Μάρτης-Ἰουλῆς 1878). Γι' αὐτὸ ἡ ἐπιτυχία τῶν Ἑλλήνων ἀντιπροσώπων στὴν Ἐπιτροπὴ καὶ μαζὶ τους ἡ συμβολὴ τοῦ Στέφ. Τάττη ἦταν πολὺ μεγάλη⁴. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ ἀποκλείσθηκε, τελείως, γιὰ

1. Κ. Βακαλοπούλου, Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμὸς κατὰ τὴν πρώτη φάση τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγώνα, Θεσσαλονίκη 1983, 35-36.

2. Πρόκειται γιὰ τὸ δραστήριο μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Καλλίνικο (Φωτιάδη), 1878-1884, ποὺ διαδέχθηκε τὸν Ἰωακείμ Γ', μετέπειτα Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη (1879).

3. Οἱ Βούλγαροι, ὕστερα ἀπὸ τὴ ματαιώση τῶν σχεδίων τους γιὰ ἐπεκτατισμὸ καὶ κυριαρχία σὲ περιοχὲς τῆς Μακεδονίας, ποὺ κατοικοῦνταν ἀπὸ ἀμιγεῖς ἑλληνικοὺς πληθυσμοὺς (συνέδριο Βερολίνου), προσπαθοῦσαν νὰ δράσουν μὲ κάθε τρόπο (παράπληψη, ἀπειλές, βία) σὲ βάρος τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Στὴ διαδικασία αὐτὴ γιὰ τὴν ἀναγνώριση ἐπίσημης γλῶσσας, παράλληλα πρὸς τὴν τουρκικὴ καὶ τῆς βουλγαρικῆς, κινήθηκαν δραστήρια, ἀλλ' εὐτυχῶς συνάντησαν σωστὴ ἑλληνικὴ ἀντίδραση.

4. Βλ. Κ. Βακαλοπούλου, Ὁ Β. Ἑλληνισμὸς, σ. 35, καὶ τὴ σχετικὴ παρα-ἠομπή του στὰ αὐστριακὰ ἀρχεῖα τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν (HHS), XXXVIII, τ. 230, Saloniki, 30 Δεκεμβρίου 1879, ἀρ. 65, καὶ τ. 264, 16 Ἰουλίου 1887, ἀρ. 75. Βέβαια

κάθε περίπτωση ή αναγνώριση τής βουλγαρικής γλώσσας, ενώ από την άλλη ή προβολή τής ελληνικής, έστω μόνο στη δικαστική πρακτική, ήταν επίτευγμα, που ένθουσίασε τούς Έλληνες και τόνωσε τὸ ήθικό τους σ' εκείνες τὶς σκληρὲς μέρες

Ἡ προσάρτηση τής Θεσσαλίας στὴν Ἑλλάδα, ὕστερα ἀπὸ τόσους ἀγῶνες καὶ στρεψόδικες διαδικασίες τῶν Τούρκων, σὲ ἐκτέλεση ὄρου τοῦ Συνεδρίου τοῦ Βερολίνου, ήταν γιὰ τὶς περιστάσεις εκείνες ἓνα μεγάλο χαρμόσυνο ἔθνικό γεγονός (Μάιος 1881), ἔστω καὶ ἂν ἄφηνε τότε ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου τὴ Μακεδονία¹. Στὸν ἐνδιάμεσο ὅμως χρόνο, μέχρις ὅτου ἀναγνωρισθοῦν τὰ ἑλληνικά δίκαια καὶ συντελεσθοῦν οἱ ὅλες διαδικασίες, προκλήθηκε συντονισμένη προσπάθεια ἀπὸ ὅλα τὰ στρώματα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους γιὰ προβολὴ τῶν θεμάτων του. Ἀκόμα καὶ αὐτὸς ὁ τότε πατριάρχης Ἰωακείμ Γ', ξεθαρρεύοντας, ἔκανε διακοίνωση (15-1-1880) πρὸς τὸν Μεγάλον Βεζύρη («τακρίο»), ὑποδεικνύοντας μέτρα γιὰ τὴν εὐημερία τῶν λαῶν ποὺ ζοῦσιν στὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία.

Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ τοῦ Πατριάρχου, ὅταν ἔγινε γνωστὴ στὴ Θεσσαλονίκη, προκάλεσε ρίγη ἐνθουσιασμοῦ. Ἐγινε μεγάλη σύσκεψη στὴ Δημογεροντία, γιὰ νὰ ἐκφραστοῦν ἐξ ὀνόματος τής Ἑλληνικῆς Κοινότητος ἡ εὐγνωμοσύνη πρὸς τὸν Πατριάρχη καὶ τοῦ ἀπεστάλη εὐχαριστήριο ἔγγραφο², ποὺ ὑπέγραψε μεγάλος ἀριθμὸς τῶν προκρίτων καὶ ἄλλων μελῶν τής Κοινότητος καὶ φυσικὰ οἱ ἐκπρόσωποί της³. Ἦταν ἀπὸ τὶς ὁμόψυχες ἐνέργειες τῶν ὑπόδουλων Ἑλλήνων, ποὺ τοὺς συνέσφιγγε τὸ δεσμό τους περισσότερο⁴.

Ὁ Στέφ. Τάττης στὴν 20ετία 1870-1890 (στὴν ἀπρώιμη φάση τοῦ μακεδονικοῦ)

Ἡ γενικότερη δράση τοῦ Στέφανου Τάττη γιὰ τὴν προώθηση καὶ ἐπίλυση τῶν ἐθνικῶν καὶ κοινωνικῶν προβλημάτων κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ

ὁ συμβιβασμὸς ποὺ ἔγινε τελικὰ ἀπὸ τὸν πασᾶ-πρόεδρο τῆς Ἐπιτροπῆς νὰ παραμείνει ἡ ἰσοτιμία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας μόνο στὴ δικαστικὴ πρακτικὴ δὲν μειώνει καθόλου τὴν ἐπιτυχία, γιὰτὶ ἐξοβελίσθηκε ὀριστικὰ ὁ κίνδυνος ν' ἀναγνωριζόταν καὶ ἡ βουλγαρικὴ γλώσσα ἰσότιμη μὲ τὴν τουρκικὴ.

1. Σ τ ε φ. Πα π α δ ο π ο ὑ λ ο υ, Οἱ ἐπαναστάσεις 1854 καὶ 1878, σ. 128-9.

2. Ν. Γ κ α ρ π ο λ ᾶ, 185 κ.έ.

3. Ἀνάμεσα στὶς πολλὰς ὑπογράφες σημειώσεων ἦταν οἱ Δημ. Σερέφας, Γ. Τορνιβούκας, Δημ. Τσιάρας κ.λ. (Ν. Γ κ α ρ π ο λ ᾶ ς, 187-190).

4. Στὸ «τακρίο» τοῦ πατριάρχου Ἰωακείμ Γ' σημειωνόταν ὅτι ἔπρεπε νὰ προβληθεῖ ὅτι «...τὸ ζήτημα τῆς ὑπὸ τῆς πλειοψηφίας ἐκάστης ἐπαρχίας ὁμιλουμένης γλώσσας, ὡς ἐπισήμου παρὰ τῆ ἐπισήμῃ ὀθωμανικῇ, οὐδόπως πρέπει νὰ παροραθῇ» (Ν. Γ κ α ρ π ο λ ᾶ ς, 186).

είναι τεράστια. Ἐκ τῆν ἀνάλυση τῶν στοιχείων πού δίνουν οἱ φτωχῆς πηγῆς προκύπτει τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Στέφ. Τάττης ἦταν ἀπὸ τοὺς λίγους πού συνειδητοποιήσαν τὴν ἀδήριτη ἀνάγκη γιὰ ἄμεση συσπείρωση τῶν Ἑλλήνων μέσα στὴν τουρκοκρατούμενη κοινωνία καὶ τὴν ἀξιοποίηση κάθε στοιχείου, πού συντηροῦσε καὶ ἀναδείκνυε τὴν ἑλληνικὴ ἰδέα¹. Ἀμείλικτος ἐχθρὸς, ὅπως σκεφτόταν, δὲν ἦταν μόνο ἡ τουρκικὴ διοίκηση, πού ὑλοποιῶσε τὴν αὐτοκρατορικὴ πολιτικὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ ὅλη βουλγαρικὴ τακτικὴ, πού εἶχε ἀρχίσει σταδιακὰ νὰ ἐκφράζεται μὲ παραπλανητικὲς ἐνέργειες στὴν ὀργάνωση καὶ δράση σωμάτων ἐνόπλων καὶ στὴν ἐκμετάλλευση τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος ἀπλοϊκῶν σλαβογενῶν. Τὰ μέσα γιὰ ἐπιτυχία τοὺς ἦταν ἡ προπαγάνδα, οἱ ἀπειλῆς καὶ ἡ βία στοὺς χώρους πού κυριαρχοῦσε τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο (πόλεις, χωριά, ἐκκλησία, σχολεῖα κ.λ.) γιὰ ν' ἀνατρέψουν τὴν εἰς βάρος τοὺς ἰσορροπία καὶ νὰ προσελκύσουν πρὸς τὶς «θέσεις» τοὺς κινητοποιήση τοῦ κλήρου, ὅπως τελικὰ ἡ ἴδρυση τῆς Ἐξαρχίας (1870) καὶ τοῦ πρώτου Βουλγαρικοῦ Κομιτάτου (1868).

Ὁ Στέφ. Τάττης κατανόησε καλά, ὅτι οἱ Ἕλληνες ὁμοεθνεῖς ἔπρεπε ἀμυνόμενοι στὴ βουλγαρικὴ ἐπιθετικὴ ἐπιθετικότητα, νὰ ἀρχίσουν νὰ ἐκμεταλλεύονται γιὰ ἔθνικοὺς-κοινοτικοὺς σκοποὺς κάθε παρουσιαζόμενη εὐκαιρία. Καὶ ὅτι ὕστερα, πανέτοιμοι, νὰ προχωρήσουν στὴν πρόταση, προβολὴ καὶ ἐπιβολὴ τῶν ἐθνικῶν λύσεων, πού ἐπιβάλλονταν ἀπὸ τὰ πράγματα. Γιατί, ἀληθινὰ, ὁ ἐθνικὸς ἀγὼνας προοιωνιζόταν πολυμέτωπος καὶ ἀδυσώπητος¹.

Ἔτσι, κατὰ τοὺς στοχασμοὺς τοῦ Στ. Τάττη, γιὰ νὰ μπορέσουν οἱ Ἕλληνες νὰ ἀντιμετωπίσουν καὶ νὰ ξεπεράσουν τὸν ἐπιβαλλόμενο διμέτωπο ἀγὼνα κατὰ τῶν Τούρκων καὶ Βουλγάρων, ἔπρεπε: α) νὰ ἐνισχύσουν τὴν ἑλληνικὴ (ὀρθόδοξη) Κοινότητα Θεσσαλονίκης, μὲ προσέλευση, συσσωμάτωση στὶς γραμμῆς τῆς, β) νὰ συνεχίσουν καὶ νὰ τονώσουν τοὺς δεσμοὺς μὲ τὴν ἑλληνικὴ ὀρθόδοξη Ἐκκλησία (Μητρόπολη Θεσσαλονίκης), καὶ γ) νὰ ἱδρῦσουν νέα σωματεῖα καὶ συλλόγους στὴν πόλη, στὰ ὁποῖα νὰ ὑπηρετοῦν τὴν ἐθνικὴ ἰδέα, καλυπτόμενα μέσα ἀπὸ σκοποὺς μορφωτικούς, καλλιτεχνικούς, ἐπιστημονικούς, θρησκευτικούς. Ἀνάμεσα σ' αὐτὰ τὰ σωματεῖα πού ἱδρύθηκαν καὶ λειτούργησαν στὴν ὑπόδουλη Θεσσαλονίκη, ἐπωφελοῦμενα ἀπὸ τὶς παρεχόμενες σχετικὲς ἐλευθερίες, ἦταν: ἡ Φιλὸπτωχος Ἀδελφότητα (ἀνδρῶν) (1871), ἡ (ἀνανεωμένη) «Ἑλληνικὴ Ὀρθόδοξος Κοινό-

1. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ὅλη ἀνάπτυξη στοῦ ὠραῖο ἔργο τοῦ δικηγόρου Γ ι ὀ ρ γ ο υ Π α ν ἄ γ ο υ, Requiem γιὰ τρεῖς γενιές, Θεσσαλονίκη (1970), ὅπου, σὲ μυθιστορηματικὴ βάση ἀποδίδει λογοτεχνικὰ ὅλη τὴν τραγικότητα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ τονίζει τὴν ἐντονη παρουσία καὶ τὴν ἰσχυρὴ προσωπικότητα τοῦ Στέφανου Κ. Τάττη καὶ τὴ συμβολὴ του στὴν προώθηση τῶν προβλημάτων τοῦ Ἑλληνισμοῦ (μὲ ψευδῶνομο «Στέφανος Δατοῦδης»).

της Θεσσαλονίκης», «ὁ Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος» (1872), ἡ «Φιλοπτωχος Ἀδελφότης Κυριῶν» (1873), διάφορες ἐφορίες νοσοκομείων, σχολείων, ἰδρυμάτων κ.λ¹.

Οἱ δραστηριότητες αὐτὲς τῶν ὑπόδουλων Ἑλλήνων χριστιανῶν, ποὺ ἀναφέρονται στὴν ἴδρυση καὶ λειτουργία ἐκπαιδευτηρίων καὶ κοινοφελῶν ἰδρυμάτων μέσα στὰ πλαίσια τῶν χορηγούμενων «ἐλευθεριῶν» ὑπὸ τὴν τουρκικὴ διοίκηση, ἐπεκτάθηκαν αὐτόματα καὶ σὲ ἐπαρχιακὲς πόλεις. Ἐκδόθηκαν νομότυπα σχεδὸν ὁμοειδεῖς «κανονισμοί», ποὺ ρύθμισαν τὶς λειτουργίες τους, καὶ «ἀπολογισμοί» γιὰ τὴ δράση τους, ἀκόμα «ἐκθέσεις» ἢ καὶ «λόγοι», ποὺ ἐκφωνοῦνταν στὶς γενικὲς συνελεύσεις τῶν μελῶν τους².

Μέσα σ' αὐτὴν τὴν ἔθνηκὴ ἔξαρση, τὴν ἀνασύνταξη καὶ λειτουργικὴ ἀνανέωση τῆς ἑλληνικῆς χριστιανικῆς Κοινότητος στὴ Θεσσαλονίκη στὶς μέρες αὐτὲς, ὁ Στέφανος Τάττης κινητοποιήθηκε ἀποφασιστικά. Ἀπὸ τὴ φύση τῶν ἐπαγγελματικῶν του ἐνασχολήσεων (ἐμπόριο καπνοῦ), ἀνήκοντις στὴν «ἀριστοκρατικὴ-ἡγέτιδα» τάξη, μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους (μεγαλ)εμπόρους-κτηματίες³, δραστηριοποίησε τὴ δυσλειτουργικότητα τῆς Κοινότητος καὶ

1. Ὅπως τὸ σωματεῖο «Ὁ Εὐαγγελισμὸς» (1888), τὸ «Χαρίσειον Γηροκομεῖον» (1900), τὸ «Θεαγένειον Νοσοκομεῖον» (1899), ἡ «Θρησκευτικὴ Ἀδελφότης τοῦ ἱεροῦ κλήρου Γρηγόριος Παλαμᾶς (1885)», «Ἡ ἐν Θεσσαλονίκῃ Ἑλληνικὴ Λέσχη» (1879), «Σωματεῖον τῶν Σιδηδρομικῶν: Ἡ Φίλεργος Ἀδελφότης» (1879), «Μελιτεὺς» κ.λ. (1897) κ.λ. (βλ. λεπτομέρειες στὸ βιβλίον τοῦ Σ τ ε φ. Πα πα δ ο π ο ὕ λ ο υ, Ἐκπαιδευτικὴ καὶ κοινωνικὴ δραστηριότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸν τελευταῖον αἰῶνα τῆς τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη, 1970, passim καὶ ἰδίως 39 καὶ 124 σ. Ἐπίσης Ν τ ῖ ν ο υ Χ ρ ῖ σ τ ῖ α ν ὀ π ο ὕ λ ο υ, Ἐκθεσις βιβλίου περὶ Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1962, 29 κ.έ., τοῦ ἰ δ ῖ ο υ, Ἑλληνικὲς ἐκδόσεις στὴ Θεσσαλονίκη ἐπὶ τουρκοκρατίας (1850-1912), ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περιοδικὸ «Διαγώνιος», Θεσσαλονίκη 1980, 9, 18 κ.έ., Σ τ ἔ λ α ς Χ ρ ῖ σ τ ο δ ο ὕ λ ο υ, Ἐκθεσις βιβλίου «Ἡ Θεσσαλονίκη στὸ βιβλίον» (Βιβλιοθήκη Ἀριστ. Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 1985), 37, 42-43, 61, 77 κ.έ.).

2. Ἔτσι, κυκλοφόρησαν «Κανονισμοί», ποὺ ἐξέδωκαν κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὁ «Μακεδονικὸς Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος Σερρῶν» (1870), ὅμοια τῶν «Βοδενῶν», (1873), «Ὁ ἐν Κοζάνῃ Φιλολογικὸς καὶ Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος “Ὁ Φοῖνιξ τῆς Κοζάνης”» (1874), «Γενικοὶ κανονισμοὶ τῆς πόλεως» τῆς Κορυτσᾶς (1877), «Ἡ ἐν Καβάλα Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης», Σέρραι (1878), «Ἡ ἐν Σέρραις Φιλόμουσος Ἀδελφότης “Οὐρανία”», Σέρραι (1879), «Ἡ ἐν Ἀσβεστοχωρίῳ Ἀδελφότης», Θεσσαλονίκη (1879). «Ἡ ἐν Μοναστηρίῳ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης “Καρτερία”» (1879), «Ἡ ἐν Βεροῖᾳ Ἀδελφότης “Μέλισσα”» (1898) κ.π.ᾶ. (βλ. Σ τ ε φ. Πα πα δ ο π ο ὕ λ ο υ, ὁ.π., 124 κ.έ. Ν τ. Χ ρ ῖ σ τ ῖ α ν ὀ π ο ὕ λ ο υ, Ἑλληνικὲς ἐκδόσεις, 9, 10-12, καὶ γιὰ μεταγενέστερα: «Κανονισμὸς τῆς ἐν Λαῖνοῖς Φιλοπτώχου Ἀδελφότητος» (1905), «Κανονισμὸς τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Κοινότητος Κοζάνης» (1911), τὸ ἴδιο Βεροῖας (1912) κ.λ.

3. Ὁ Κ. Μ ο σ κ ῶ φ, 92, μὲ διεισδυτικὴ ἀνάλυση σωστὰ ἐκθέτει τὴν παρουσία δύο ἀριστοκρατικῶν ἡγέτιδων» παρατάξων στὴ Θεσσαλονίκη, ποὺ ἀλληλομάχο-

τῶν ἄλλων εξαρτώμενων ἀπὸ αὐτὴ ἰδρυμάτων, συμμετέχοντας στὴν ἴδρυση καὶ ἄλλων ἐθνικῶν σωματείων καὶ βοηθώντας τὰ διοικητικὰ συμβούλια ἔντονα μὲ τὴν αὐτοπρόσωπη συμμετοχὴ του καὶ τὴν ὑλικὴ του συνδρομὴ, ὥστε νὰ ὠθηθοῦν καὶ μπορέσουν νὰ ἐκπληρώσουν τοὺς εὐγενεῖς σκοποὺς τους, ποὺ κατέτειναν στὴν ἐξυπηρέτηση τῶν φτωχῶν καὶ ἀδυνάτων, τῶν ἀσθενῶν καὶ ἐνδεῶν ὁμογενῶν, στὸ ἀνέβασμα τῆς Κοινότητος.

Ἐκτιμώντας τὰ πράγματα, δέχεται κανένας ὅτι ἐκεῖνο ποὺ συνάγειρε καὶ συγκλόνισε τὰ μέλη τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος καὶ τὴν Ἐκκλησία, ὥστε νὰ ξεσηκωθοῦν μὲ μιὰ ψυχὴ καὶ ἐπιδιώξουν τὴν ἀξιοποίηση τῶν κοινοτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν τους θεμάτων, τὴν ἴδρυση σωματείων καὶ κοινωφελῶν ἰδρυμάτων, ἦταν ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ ἡ σκέψη ὅτι μποροῦσαν καὶ ἔπρεπε νὰ ἐκμεταλλευτοῦν νομότυπα τὶς παρεχόμενες «ἐλευθερίες» (μεταρρύθμιση-σύνταγμα 1875-6) καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ὅτι ἔπρεπε ν' ἀντιδράσουν στὴν ἴδρυση τῆς Βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας (1870). Αὐτὸ τὸ τελευταῖο μάλιστα γεγονὸς τοὺς ἔδειξε ὅτι ὄφειλαν ν' ἀκολουθήσουν τὸ σωστὸ δρόμο ποὺ δὲν ἦταν ἄλλος ἀπὸ τὴ μαζικὴ συνένωσή τους κάτω ἀπὸ τὴ στέγη τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος καὶ παράλληλα τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας, ἄσχετα ἀπὸ ὅποιεςδήποτε κοινοτικές, κοινωνικὲς ἢ καὶ προσωπικὲς διαμάχες. Ἔτσι, ἐνωμένοι μποροῦσαν νὰ διεκδικήσουν καὶ ἱκανοποιήσουν τὶς ἀπαιτήσεις τους. Ὁ Στέφανος Τάττης, στὴν περίοδο αὐτὴ, συμμετεῖχε ἐνεργὰ ὡς μέλος στὶς διοικήσεις τῶν ἀκόλουθων συλλόγων, ἰδρυμάτων καὶ ἐκκλησιῶν, ποὺ σημειώνω ἐνδεικτικὰ¹: Στὴν Ἑλληνικὴ (ὀρθόδοξη) Κοινότητα Θεσσαλονίκης, ποὺ διοικοῦνταν, ὅπως πάντα, ἀπὸ τὰ παλιά, ἀπὸ 12μελὲς Διοικητικὸ Συμβούλιο².

Ἡ δράση τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος στὴ σκλαβωμένη πόλη μας ἦταν

νταν. Στὴ μία, τὴ συντηρητικὴ μερίδα, ἀνήκαν οἱ μεγάλοι ἔμποροι, μεγάλοι κτηματίες, ὀρισμένοι ἐπιστήμονες, ἰδίως γιατροί, ὅπως οἱ Ἄλ. Ἄμποτ, Γρ. Γράβαρης, Κ. Γεωργιάδης, Τάσκος Παπαγεωργίου, Δ. Ζάννας, Δ. Ἀγγελάκης, Π. Οἰκονόμου κ.ἄ. Στὴ φιλελεύθερη θὰ μποροῦσαν νὰ καταταχθοῦν ἔμποροι, ἐπιστήμονες καὶ (μεγαλο)-αστοί, ὅπως οἱ Π. Χατζηλαζάρου, Στ. Τάττης, Ο. Μπέλλος, Χατζηκώστας, Δημ. Δίγκας. Τέλος στὴν «ὀχλαγωγικὴ», δηλ. στὴ δημοκρατικὴ, ἀνήκαν ἀπὸ τὶς λαϊκότερες τάξεις στοιχεῖα, ὅπως οἱ Χατζησταυρὸς, Κ. Σφήκας, Κ. Παπάζογλου, Α. Μπλάτσης κ.λ. (Μ ο σ κ ῶ φ, 93).

1. Σ τ ε φ. Π α π α δ ο π ο ὕ λ ο υ, Ἐκπαιδευτικὴ δραστηριότητα, 124.

2. Βλ. Ἄ π. Β α κ α λ ο π ο ὕ λ ο υ, Ἱστορία τῆς Θεσσαλονίκης, 332. Ἴ ω. Τ σ ι - κ ν ο π ο ὕ λ ο υ, Ἱστορία τῶν σχολειῶν τῆς Θεσσαλονίκης, «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον» 1915, 116-119. Ὁ γι ὅς τοῦ Στεφάνου, ὁ Κ ω ν σ τ α ν τ ῖ ν ο ς Τ ά τ τ η ς (1860-1926) στὴ μελέτη του: Ἱστορικαὶ σελίδες Θεσσαλονίκης, «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον ὁ Γόρδιος Δεσμός», 67, ἐπιβεβαιώνει τὴ δωδεκαμελὴ σύνθεση τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος καὶ τὸν τρόπο ἐκλογῆς τοῦ «προεστοῦ» ἀπὸ αὐτὴ. Ἀκόμη, ὅτι τελικὰ τὸ διορισμὸ ἀπὸ τὴ δωδεκάδα τῶν προκρίτων ἐπικύρωνε ὁ μητροπολίτης.

σημαντική, γιατί έπρεπε να διαφυλάσσει και προβάλλει τὰ ἔθνικὰ δίκαια, ἐνῶ παράλληλα έπρεπε νὰ τηρεῖ μὲ κατάλληλους χειρισμοὺς ἰσορροπες καὶ ἄρμονικὲς σχέσεις μὲ τὴν Ἐκκλησία καὶ τὴν τουρκικὴ διοίκηση. Ἡ ἱστορία της εἶναι συνυφασμένη μὲ τὴν ἱστορία τοῦ μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ. Ὁ Στ. Τάττης ἐκλέχθηκε ἐπανειλημμένα «δημογέρων» καὶ πρόσφερε ἀνεκτίμητες ὑπηρεσίες, ἀναμειγνύμενος στὰ κοινά. Σημειῶνῶ ἐνδεικτικὲς συμβολὲς ἀπὸ τὶς προσφορὲς του αὐτῆς¹: Ἀπὸ προφορικὲς μαρτυρίες βεβαιώνεται ὅτι τὸ σπίτι του (τὸ «ἀρχοντικό» του) ἦταν οὐσιαστικὰ «ἄσυλο τῶν καταδιωκωμένων καὶ φτωχῶν», ποὺ έπρεπε νὰ τοὺς βοηθήσει ἠθικὰ καὶ ὑλικὰ καὶ νὰ τοὺς συμπαρασταθεῖ στὴν προβολὴ καὶ ἐπίλυση τῶν προβλημάτων τους, ἔστω καὶ στὴν τουρκικὴ διοίκηση².

Ὑστερα ἀπὸ μιὰ λαμπρὴ, συνεχὴ θὰ ἔλεγε κανένας, ἐκπροσώπηση τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητας, γιὰ μιὰ τουλάχιστο 25ετία, ὁ Στέφανος Τάττης ἐκλέγεται πάλι «δημογέρων» στὰ 1891, στὰ κρίσιμα ἐκεῖνα χρόνια τῆς βουλγαρικῆς προσπάθειας γιὰ ἐπεκτατισμὸ, λίγο πρὶν ἀρχίσει ὁ συστηματικὸς ἀπὸ μέρους της ἐνοπλος ἀγώνας γιὰ ἐξόντωση καθετὶ ἑλληνικοῦ.

Συμμετεῖχε ἐπίσης στὴ διοίκηση τοῦ σωματείου «Φιλόπτωχος Ἀδελφότης» (ἀνδρῶν) Θεσσαλονίκης, ποὺ ἦταν καὶ ἰδρυτικὸ της μέλος (1871)³. Ἔτσι, μετὰ τὴν ἴδρυσή της ἐκλέχθηκε πρόεδρος (1873), ὅπως καὶ στὰ 1886,

1. Ἔτσι, γιὰ τὰ 1872-1873 ὁ Στέφ. Τάττης, συμμετέχοντας στὸ «Κοινὸν τῆς Πολιτείας τῆς Θεσσαλονίκης» μαζί μὲ τὸν Νικόλαο Ἰωαννίδη ἀσκεῖ ἔλεγχο καὶ συνυπογράφει στὸ γενικὸ ἰσολογισμὸ του (Κ. Β α κ α λ ο π ο ὑ λ ο υ, Ἐνέκδοτα στοιχεῖα, 39). Τὸ 1875 ὡς «Δημογέρων» τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθόδοξης Κοινότητας Θεσσαλονίκης συνυπογράφει (26-4-1875) μὲ ἄλλους 18 γιὰ τὴν παραχώρηση δικαιώματος στὴν Ἀδελφότητα γιὰ ἴδρυση νεκροταφείου.

Σὲ μιὰ πρόσφατη ἐργασία της ἡ Ἐ φ η Κ α κ ο υ λ ῖ δ ο υ, Τὰ ἑλληνικὰ Ὁρθόδοξα νεκροταφεῖα τῆς Θεσσαλονίκης τὸ 19ο αἰῶνα, «Μακεδονικά» 22 (1982) 391-432, δίνει χρήσιμα στοιχεῖα γιὰ τὴν ἴδρυση καὶ λειτουργίαν τῶν ἑλληνικῶν νεκροταφείων στὴ Θεσσαλονίκη κατὰ τὴν τουρκοκρατία.

Ἐπίσης γιὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη 1875-6 συνυπογράφει στὶς 10-11-1876 μὲ ἄλλους (τοὺς Νικ. Ἰωαννίδη καὶ Ἀθανάσιο Βίκα). (Ὁ Κ. Β α κ α λ ὀ π ο υ λ ο υ, ὅ.π., 44, θεωρεῖ γι' αὐτὴ τὴν τελευταία περίπτωση, ὅτι αὐτοὶ ἐκπροσωποῦν μόνο τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἀγ. Ἀθανασίου). Ἡ σχέση τοῦ δημογέροντα ἄλλωστε μὲ τὸ μέλος τῆς διοίκησης τῆς Κοινότητος δὲν εἶναι σαφῆς. Ἴσως πρέπει νὰ θεωρηθοῦν οἱ δημογέροντες κάτι ἀνάλογο μὲ τὰ σημερινὰ μέλη τοῦ ἐκτελεστικοῦ Προεδρείου.

2. Τὸ κύρος του ἦταν πολὺ μεγάλο στοὺς Τούρκους, παρότι θὰ ὑπολόγιζε κανένας ὅτι τὸ ἐπαναστατικὸ παρελθὸν τοῦ πατέρα του, τοῦ Κωνσταντίνου Τάττη (1821), θὰ μετροῦσε πολὺ σὲ βάρος του.

3. Πρακτικὸ τῆς 5 Δεκεμβρίου 1871, ποὺ συνυπέγραψαν 150 διακατεχόμενοι ἀπὸ πατριωτικὸ ζῆλο Θεσσαλονικεῖς. Σύμφωνα μὲ αὐτὸ, ἡ συνέλευση συγκλήθηκε στὴν οἰκία τοῦ Νικ. Γ. Χρυσοπούλου (πρβλ. καὶ Θ. Π ε ρ ε ρ ῆ, Ἡ περιφανεστύτη Θεσσαλονίκη, Θεσσαλονίκη 1979, 164-165).

καί συνεχῶς εἶναι ἐμφανῆς ἢ προσπάθειά του νά ἐδραιωθεῖ καί ἀναπτυχθεῖ ἡ Ἄδελφότητα, συμπεριλαμβάνοντας στοὺς κόλπους της τὰ καλύτερα καὶ ἰκανότερα στελέχη τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητας. Ἦταν τὸ ἐπιστέγασμα τῆς ἀναγνώρισης τῆς προσφορᾶς του στὸ ἐθνικὸ χρέος, ἀλλὰ παράλληλα καὶ τῆς προσωπικότητάς του. Ἦ τότε ἐκδιδόμενη ἐφημερίδα τοῦ Σοφ. Γκαρπολά, ὁ «Φάρος τῆς Μακεδονίας», πρόβαλε λιτά, ὅπως πάντα, τὴν εἶδηση, ἀπὸ τὸ φόβο τῆς τουρκικῆς λογοκρισίας, σημειώνοντας μάλιστα ὅτι ὁ Στέφανος Τάττης ἐκλέχθηκε ἀπὸ τὸν κατάλογο τῶν 80 ὑποψηφίων, ποὺ ἦταν κατ'αρτισμένους σὴν Ἑλληνικὴ Κοινότητα, ἴσως γιὰ νά τονίσει ἔμμεσα τὴν ὁμοφωνία καὶ τὸ δεσμὸ συνοχῆς, ποὺ χαρακτήριζε στὰ ἐθνικὰ θέματα τὰ μέλη τῆς «ἀντιπροσωπείας» τῆς¹.

Ἡ συμβολὴ του στὴν προώθηση γενικότερων θεμάτων, ποὺ ἀφοροῦσαν τοὺς Ἑλληνας, ἦταν πολὺ μεγάλη. Οἱ καιροὶ ἀπαιτοῦσαν ἄμεσες καὶ θετικὲς ἐνέργειες. Ἔπρεπε οἱ συναθροίσεις τῶν γενικῶν συνελεύσεων τῶν μελῶν καὶ τῶν διοικητικῶν συμβουλίων τῆς «Ἀδελφότητας» καὶ ὅλες οἱ δραστηριότητές της νά ἦταν πάντα ἄσπογγες καὶ μέσα στὰ πλαίσια τῆς ὀθωμανικῆς νομοθεσίας, ὥστε νά ὑπῆρχε «νομιμοφάνεια», ὅταν διενεργοῦνταν ἐλεγχοὶ ἀπὸ τὶς τουρκικὲς ἀρχές. Ἔτσι, ἐνδεικτικά, ἄς ἀναφερθεῖ ὅτι προώθησε τὴν ὅλη διαδικασία γιὰ τὴν παραχώρηση ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Κοινότητα πρὸς τὴ Φιλόπτωχο Ἀδελφότητα τοῦ δικαιώματος γιὰ ἀνέγερση νεκροταφείου, ποὺ τόσο ἀπασχολοῦσε τότε τοὺς Ἑλληνας². Ἦταν ἓνα θέμα, ὄχι μόνο ὑγείας γιὰ τὴν πόλη, ἢ ἀκόμα καὶ αἰσθητικῆς, ἀλλὰ καὶ ἓνα στοιχεῖο, ποὺ ἔδενε τὴν «πατρώα» γῆ συνεκτικὰ μὲ τοὺς ἀνθρώπους της, ποὺ τὴν κατοικοῦσαν ἀπὸ αἰῶνες. Εἶχε δηλαδὴ καὶ κάποιο συμβολικὸ χαρακτήρα, τόσο ἀναγκαῖο γιὰ τὶς περιστάσεις. Ὁ Στέφανος Τάττης συνυπέγραψε τότε, στίς 26-4-1875, ἐνῶ προέδρευε ὁ μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Ἰωακείμ Γ³ (1874-1878), «ὁ ἀπὸ Βάρνης», τὴν πράξη ὡς δημογέρον καὶ μέλος τῆς

1. Βλ. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», ἔτος ΙΣΤ' (1891) τῆς 6-2-1891, ἀρ. φύλλου 1495, σ. 1α. Σ' αὐτὸ ἀναγράφει: «τῆ παρελθούσῃ ἐβδομάδι, συνεδρίας γενομένης ἐν τῇ Ἱερᾷ Μητροπόλει, τῆς Ἀντιπροσωπείας τῆς Ἡμετέρας Κοινότητος πρὸς ἐκλογήν, ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν 80, ἐνὸς ἀντιπροσώπου, συνάμα καὶ δημογέροντος... ἐξελέγη τοιοῦτος ὁ κ. Στέφανος Τάττης». Ἦ ἐκλογή δηλαδὴ ἐγίνε στίς 30 ἢ 31 Ἰαν. 1891 στὰ γραφεῖα τῆς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, ὅπου, σὲ κάποιο ἀπ' αὐτά, ἔδρευε καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Κοινότητα. Πρόεδρος τῆς «Ἀντιπροσωπείας» ἦταν ὁ μητροπολίτης Θεσσαλονίκης (χαρακτηριστικὰ βλ. μιὰ παλιότερη εἶδηση τῆς τότε ἐκδιδόμενης ἐφημερίδας «Ἐρμῆς» ἀπὸ τὸν Σ ο φ. Γ κ α ρ π ο λ ἄ, ἀρ. φ. 246 τῆς 21-11-1877, σ. 1β: «Ἡ Συνέλευσις τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Κοινότητος... ὑπὸ τὴν Προεδρείαν τῆς Α.Π. τοῦ Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης ἐξελέξατο διὰ τοῦ ἀπὸ 7-11-1877 ἐγγράφου της... τὸν Μιχαὴλ Καντζᾶν, Ταβουλάριον τῆς πόλεως».

2. Βλ. Ἐ φ η ς Κ α κ ο υ λ ἰ δ η, 395, 399.

3. Ὁ μετέπειτα πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (1879).

24/μελοῦς ἐπιτροπῆς τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Κοινότητος, ἐκπροσωπώντας την, ἐνῶ τῇ Φιλόπτωχο Ἀδελφότητα ἐκπροσώπησαν οἱ Π. Χατζηλαζάρου, Μ. Παπαδόπουλος καὶ Ι. Σαμαριναῖος¹.

Ἡ ἄλλη ἐπιτυχία ἦταν ἡ σύνταξη κανονισμοῦ τῆς Ἀδελφότητος². Ἡ πρώτη ἐπιτροπὴ ποῦ εἶχε ὀρισθεῖ ἀπὸ τὴν ἰδρυτικὴ συνέλευση (5-12-1871) ἦταν 6/μελῆς³ καὶ τέλειωσε τὸ ἔργο της τὸ 1873, διατυπώνοντας 18 ἄρθρα, μὲ ἀρκετὴ καθυστέρηση, ἴσως ἀπὸ παρεμβαλλόμενα, τουρκικῆς ἐπινόησης, γραφειοκρατικὰ προσκόμματα. Ἡ δημοσίευση ὅμως τοῦ πρώτου αὐτοῦ «κανονισμοῦ» ἐγένετο τὸ 1874 καὶ ἀκολούθησαν ἄλλες, μὲ ὀρισμένες βελτιώσεις, στὰ ἔτη 1880 (ἄρθρ. 26) καὶ 1881 (ἄρθρα 37). Στους κανονισμοὺς αὐτοὺς τῆς Ἀδελφότητος ὑπόγραφε καὶ ὁ Στ. Τάττης ὡς ἐκπρόσωπός της. Καί, φυσικά, ποτὲ δὲν ἔπαυσε νὰ ἐκδηλώνει τὸ ἄμεσο ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴν προώθηση τῶν θεμάτων της, συμμετέχοντας, κατὰ περιόδους, στὴ διοίκησή⁴ καὶ σὲ ἐλεγκτικὰ ὄργανα⁵.

Παράλληλα τὸν προσεῖλκυαν τὰ θέματα τῆς ἐνορίας του, τῆς ἐκκλησίας δηλαδὴ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου. Τὴ συμπαραστάσή του στὴν ἐπίλυσή τους θεωροῦσε ὄχι μόνο θρησκευτικὸ, ἀλλὰ καὶ ἐθνικὸ χρέος. Ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος, ὅπως καὶ οἱ ἄλλες ἐκκλησίες τῆς περιοχῆς (Ἅγιος Δημήτρης-παραλία), Ἅγιος Μηνᾶς, Ἅγιος Γεώργιος, Ὑπαπαντῆ κ.λ.), συνέδεε συνεκτικὰ τοὺς χριστιανοὺς στὰ δίσσεκτα χρόνια τῆς σκλαβιάς καὶ ἀποτελοῦσε τὸν κοινὸ τόπο γιὰ τὶς ἐπικοινωνίες τους. Γύρω στὶς συνοικίες του κατοικοῦσαν κατὰ κύριο λόγο ἑλληνικὲς οἰκογένειες καὶ συγκροτοῦσαν ἀξιόλογο τμῆμα τοῦ δυναστευόμενου Ἑλληνισμοῦ⁶. Ὁ Στέφ. Τάττης, λοιπόν, βοή-

1. Ἡ σχετικὴ πράξη ἔχει ἀριθμὸ 65^ς / 26-4-1875 καὶ τὸ κείμενό της ἐπισυναπτόταν στὸ τέλος τῶν ἐκδόσεων γιὰ τοὺς «Κανονισμοὺς τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ Φιλοπτώχου Ἀδελφότητος» τῶν ἐτῶν 1880 καὶ 1881, ἴσως καὶ σὲ μεταγενέστερους (ὅπως 1886).

2. Βλ. Ν τ. Χ ρ ι σ τ ι α ν ὀ π ο υ λ ο υ, Ἑλληνικὲς ἐκδόσεις, 9, 11. Σ τ. Χ ρ ι σ τ ο δ ο ὕ λ ο υ, Ἐκθεση βιβλίου, 40.

3. Ἡ Ἐπιτροπὴ αὐτὴ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τοὺς Δ. Κατζάλη, Δ. Σιμωνίδη, Στ. Μιχαηλίδη, Ν. Χρυσόπουλο, Ἀν. Βεργάδη καὶ Θ. Γεωργιάδη (βλ. καὶ Θ. Π ε ρ ρ ῆ, 165).

4. Ἀντιπρόεδρος ἐκλέγεται γιὰ τὴν 3ετία 1886-1889 (βλ. ἔφημερ. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», ἄρ. φ. 358 / 1886 καὶ «Λογοδοσία» τῆς Φιλοπτ. Ἀδελφότητος γιὰ τὴν 3ετία 30 / 4 / 1886-30 / 4 / 1889, ποῦ ἐμφανίζεται ὅτι τυπώθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ 1890).

5. Ἐτσι ἐκλέχθηκε μέλος τῆς 3μελοῦς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς κατὰ τὴ γενικὴ συνέλευση τῶν μελῶν της τῆς 5-7-1884 (βλ. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», φ. 573 τῆς 7-7-1884).

6. Κ. Β α κ α λ ο π ο ὕ λ ο υ, Χριστιανικὲς συντεχνίες, «Μακεδονικά» 18 (1978) 117. Ἄλλωστε ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου θεωροῦνταν ἐνοριακὴ καὶ γι' αὐτὸ ὑπαγόταν στὴ Μητρόπολη Θεσσαλονίκης (Κ. Β α κ α λ ο π ο ὕ λ ο υ, Ἀνέκδοτα στοιχεῖα, 45).

θοῦσε τοὺς ἐπιτρόπους μὲ κάθε μέσο. Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου ἔπρεπε ὁπωσδήποτε νὰ κρατηθεῖ καὶ νὰ ἐπιβιώσει μέσα στὶς 10ετίες τῆς σκλαβιάς. Καὶ αὐτὸ ἔγινε καὶ ἐπιτεύχθηκε χάρις στὴ συμβολὴ καὶ ἐνίσχυση τῶν πιστῶν. Ὁ Στ. Τάττης, δίνοντας τὸ παράδειγμα, συμμετεῖχε στὶς διάφορες κατὰ καιροὺς ἐραδικὲς ἐπιτροπές¹, ἀποδεχόμενος μάλιστα καὶ αὐτὰ τὰ καθήκοντα τοῦ ἐπιτρόπου². Μὲ αὐτὸ ἤθελε νὰ ὑπογραμμίσει στοὺς συμπατριῶτες του τὴν ἀνάγκη νὰ εἶναι πάντα ἀπλοὶ καὶ εὐσυνείδητοι καὶ ν' ἀποδέχονται κάθε ἔργο πού ὑπηρετοῦσε τὰ κοινά, ὑποβαλλόμενοι σὲ κάθε θυσία.

Εἰδικότερα στὰ χρόνια 1875-1878

Παράλληλα σ' ὅλες αὐτὲς τὶς δραστηριότητες πρέπει νὰ σημειωθοῦν ξεχωριστὰ καὶ τὰ ἐξῆς, πού προσδιορίζονται στὴν κρίσιμη ἐποχὴ τῶν συνεδρίων τοῦ Ἁγ. Στεφάνου καὶ τοῦ Βερολίνου (Μάρτ.-Ἰούλ. 1878).

α) Στὶς πιέσεις τῶν «Μεγάλων Δυνάμεων» γιὰ τὶς μεταρρυθμίσεις πού ἔπρεπε νὰ κάνει ἡ ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία γιὰ νὰ δοθοῦν μεγαλύτερες ἐλευθερίες στὶς ὑπόδουλες ἐθνότητες, ὁ σουλτάνος Ἀζιζ (1876) ἔστειλε σχετικὸ φερμάνι («χαττίον») γιὰ ἐνημέρωσή τους. Αὐτὸ διαβάσθηκε στὸ Διοικητήριο, κατὰ τὴν πληροφωρία πού δίνει ὁ Ν. Γκαρπολάς (1933)³, ὅπου προσκλήθηκαν οἱ ξένοι πρόξενοι τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἐκπρόσωποι ἄλλων ἀρχῶν καὶ κοινοτήτων (ἐβραϊκὴ κ.λ.). Ἡ ὀρθόδοξη χριστιανικὴ (ἐλληνικὴ) κοινότητα οὔτε προσκλήθηκε οὔτε φυσικὰ παρέστη. Ἀκριβῶς γι' αὐτὴ τὴν παράλειψη τῆς τουρκικῆς διοίκησης διαμαρτυρήθηκαν ἔντονα Ἑλληνες Θεσσαλονικεῖς, οἱ Στέφανος Τάττης, Νικ. Ἰωαννίδης, Στ. Ἰωαννίδης, Ἁθαν. Βλιάτης, Ἁθαν. Παπαγεωργίου καὶ Βασ. Παπάζογλου καὶ τῆς ἀπέστειλαν γραπτὴ διαμαρτυρία, γιατί θὰ διεῖδαν κάποια σκοπιμότητα. Δὲν μποροῦσε ν' ἀγνοηθεῖ ἡ Ἑλληνικὴ Κοινότητα καὶ οἱ ἐκπρόσωποί της σ' ἓνα τόσο σπουδαῖο θέμα, πού τοὺς ἀφοροῦσε ἄμεσα⁴.

1. Ἔτσι, ὁ «Φάρος τῆς Μακεδονίας», φ. 587 τῆς 11-8-1881, σ. 1, ἀναγράφει τὴν εἶδηση ὅτι συνήλθε στὴ Μητρόπολη ἡ 24μελὴς ἐπιτροπὴ γιὰ ἐξεύρεση πόρων καὶ καθορίσθηκε ἡ συνδρομὴ τῶν ἐκκλησιῶν σὲ τουρκικὲς λίρες κατὰ τριμηνία. Ἡ ἐκκλησία «Ἁγιος Ἀθανάσιος» ἐπιβαρύνονταν μὲ 40 λίρες (δηλ. πρώτη ἐκκλησία στὴν ἐπιβάρυνση). Καὶ συνέχιζε: «Ἐπιτροπὴ: Στέφ. Τάττης-Τ. Παπαγεωργίου-Ἰω. Δημητριάδης, ἀρχίζει πάραυτα τῆς εἰσπράξεως τοῦ ἐτησίου παρὰ τῶν πολιτῶν ἐράνου...».

2. Κ. Β α κ α λ ο π ο ὐ λ ο υ, Ἐνέκδοτα στοιχεῖα, 44, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ὁ Στ. Τάττης ὀρίσθηκε τὸ 1887 ἐπίτροπος καὶ ἐλέγχει τὴ διαχείριση μὲ τοὺς Ἀριστοτ. Μπλάτση καὶ Δ. Κ. Γερασίμου, συντάσσοντας τὸ ἀπὸ 9-2-1887 πρακτικὸ. Ἐπίσης καὶ γιὰ τὰ χρόνια 1873 καὶ 1876.

3. Ν ι κ. Γ κ α ρ π ο λ ᾶ, Πῶς ἡ Μακεδονία παρέμεινε ἐλληνικὴ, Θεσσαλονικὴ 1933, 49.

4. Βέβαια, ἡ σχετικὴ πιὸ πάνω πληροφορία τοῦ Ν. Γ κ α ρ π ο λ ᾶ, ὅ.π., εἶναι,

β) Στις επιτροπές «γιά τις μεταρρυθμίσεις» πού διορίστηκαν ύστερα από λίγο στίς κοινότητες, ό Στέφ. Τάττης συμμετείχε στήν επιτροπή τής 'Ελληνικής Κοινότητας ώς «Χριστιανικόν μέλος τής επιτροπής μεταρρυθμίσεων»¹. Καί όταν, τόν 'Ιαν. 1878, μετά τήν άγόρευση του Βίσμαρκ στο Γερμανικό Κοινοβούλιο, ό βουλευτής Hänel πήρε σωστές θέσεις στο «'Ανατολικό ζήτημα», οί 'Ελληνες τής Θεσσαλονίκης συναγείρονται και του στέλνουν έμπεριστατωμένο ύπόμνημα για ύποστήριξη των έλληνικών δικαιών² (Φεβρουάριος 1878). 'Ο Στέφ. Τάττης συνυπόγραψε με τήν πιό πάνω ιδιότητά του.

γ) Τα πολεμικά γεγονότα του 1877-1878 και οί νίκες του ρωσικού στρατού είχαν μεγάλες επιπτώσεις στους σκλαβωμένους. 'Ο άπόηχος ήταν έντονος, γιατί άρχισαν νά βλέπουν κάποια άχτιδα μέσα στο φρικιαστικό σκοτάδι. Συζητήσεις και ένθουσιασμοί και έλπίδες στα έλληνικά σπίτια και στίς ιδιαίτερες μεταξύ των 'Ελλήνων επικοινωνίες. Το ίδιο και μέσα στη Μητρόπολη και στήν Κοινότητα, όπου οί προσκλήσεις για συσκέψεις σέ εξέχοντα μέλη της γίνονταν με συνωμοτισμό και με διακινήσεις του προσωπικού. Τότε ό δραστήριος μητροπολίτης 'Ιωακείμ Γ' συγκρότησε μεγάλη επιτροπή 'Ελλήνων, άκριβώς για τή μελέτη τής όλης κατάστασης και όργάνωση τής επαναστάσεως³. Σ' αυτήν βέβαια συμμετείχε και ό Στέφανος Τάττης, παρά τή βουλευτική του ιδιότητα⁴, αναγραφόμενος πέμπτος (5ος) στη σειρά.

όπως και σέ όρισμένες άλλες περιπτώσεις, λίγο άόριστη και άσαφής. Παραλείπει νά διευκρινίσει, άν ή διαμαρτυρία ύπογράφηκε από τα πιό πάνω πρόσωπα, άτομικά ή με τήν ιδιότητά τους ώς «δημογερόντων».

1. Βλ. Ν. Γ κ α ρ π ο λ α, ό.π., 101.

2. 'Ακριβώς τότε συνέπιπταν και οί «θερμές» μέρες του Συνεδρίου του 'Αγ. Στεφάνου, πού έδινε τίς καταστροφικές λύσεις για τόν 'Ελληνισμό. 'Η έλληνική όμογένεια έκανε το πών, από τήν πλευρά της, για επανόρθωση των άδικιών. Στο ύπόμνημα πού έστειλε στον Γερμανό βουλευτή Hänel συνυπόγραφαν: «Οί αντιπρόσωποι τής 'Ελληνικής Κοινότητας-οί δημογέροντες-οί εφοροι-Τά Χριστιανικά μέλη τής επιτροπής μεταρρυθμίσεων».

3. 'Η Μητρόπολη, λοιπόν, όπως και το γειτονικό 'Ελληνικό Προξενείο, ήταν το «έπιτελείο» όπου συγκεντρώνονταν οί παθιασμένοι για έλευθερία 'Ελληνες. 'Εκει, όπως στα μεταγενέστερα χρόνια του Μακεδονικού 'Αγώνα, είχαν τίς επαφές τους και επαιρναν άποφάσεις. Οί Τουρκοί έξουδετερώνονταν με παραπλάνηση ή έξαγορά (Ν. Γ κ α ρ π ο λ α, ό.π., 107-8), έφόσον οί όποιες ύποψίες τους ήταν άσθενικές (βλ. και Β α σ. Λ α ο ύ ρ δ α, Το 'Ελληνικόν Γενικόν Προξενείον Θεσσαλονίκης, 1903-1908, Θεσσαλονίκη 1961).

4. Πάντως στήν κρίσιμη αυτή περίοδο ό Στέφ. Τάττης, όπως ήδη έχει λεχθεί, πρέπει νά βρισκόταν, οίκογενειακά μάλιστα, στήν Κωνσταντινούπολη, ως βουλευτής στήν τουρκική βουλή. Καί από τήν άναγραφή στο «βιβλίο» του (βλ. Δ η μ. Σ ε ρ ε μ ε τ η, 'Ο φιλικός Κων. Τάττης, 66) δέν φαίνεται νά έκανε καμιά διακοπή τής εκεί παραμο-

Ἡ σειρά τῶν ἐπαναστατικῶν γεγονότων στὴ Μακεδονία, ἡ ἴδρυση ἐπαναστατικῆς κυβέρνησης (Εὐάγ. Κοροβάγκος, Ἀθ. Ἀστερίου κ.λ.), ὁ ρόλος τοῦ στρατηγοῦ Δουμπιώτη καὶ τοῦ μητροπολίτη Κίτρου Νικολάου (Λούση) εἶναι ὅλα γνωστά¹, καθὼς καὶ ἡ ἄτυχη ἐκβαση τῆς προσπάθειας τῶν Ἑλλήνων. Σημασία μόνο τώρα εἶχε ὅτι ἡ σωφροσύνη τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ περίσκεψη κυριάρχησαν, ὥστε δὲν δόθηκαν εὐκαιρίες στοὺς Τούρκους γιὰ ἐκδικητικὲς σφαγὲς καὶ βαρβαρότητες εἰς βάρος τῶν Ἑλλήνων, ὅπως στὶς τελευταῖες ἐπαναστάσεις (1821, 1854) στὴ Θεσσαλονίκη καὶ περίχωρα².

Ὁ Στ. Τάττης στὶς κοινοτικὲς καὶ ἐκκλησιαστικὲς ἐριδες 1880-1896

Στὴν Ἑλληνικὴ Κοινότητα τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὴν περίοδο 1880 καὶ ὕστερα οἱ διενέξεις ἀνάμεσα στὰ κοινωνικὰ στρώματα ποὺ τὴ διάρθρωσαν ἦταν συνεχεῖς. Δὲν ἦταν μόνο οἱ ἐριδες στὴν ἀνώτερη τάξη, δηλαδὴ ἀνάμεσα στοὺς συντηρητικοὺς καὶ φιλελεύθερους γιὰ τὴν ἀπόκτηση καὶ διατήρηση τῆς διοίκησης τῶν κοινοτικῶν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐμφανεῖς ἀγῶνες τῆς λαϊκῆς τάξης γιὰ συμμετοχὴ σ' αὐτά. Ἔτσι, παράλληλα μὲ τὸ ἐθνικὸ περιεχόμενο ποὺ παρορμᾷ ὄλες τὶς ἐνέργειές τους γιὰ ἐθνικὴ ἀπελευθέρωση, συντρέχει πιά καὶ ἡ κοινωνικὴ διαμάχη στὰ διάφορα στρώματα.

νῆς του. Ὑπάρχουν, λοιπόν, ὀρισμένες ἀπορίες γιὰ τὶς ἡμερομηνίες, ποὺ ἀνέγραψε ὁ Ν. Γκαρπολάς, ὕστερα μάλιστα ἀπὸ 40 χρόνια καὶ πλέον: Ἡ, δηλαδὴ, ὁ συγγραφεὺς ἔκανε σύγχυση στὶς ἀκριβεῖς ἡμερομηνίες ἢ ὁ μητροπολίτης καὶ ὁ πρόξενος τῆς Ἑλλάδας στὴ Θεσσαλονίκη συμπεριελάμβαναν τὸ ὄνομα τοῦ βουλευτῆ Στέφ. Τάττη, ποὺ ἀπουσίαζε στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ τὸ κύρος ποὺ προσέδιδε καὶ μόνο, ἔχοντας γνώση τῆς συναινετικῆς του θέσης. Ἐκτὸς καὶ ἂν εἶχαν τηλεγραφικὴ ἀπὸ αὐτὸν ἀπάντηση, δηλαδὴ μιὰ ἐνέργεια ποὺ δὲν ἀποκλειόταν, ὅσο καὶ νὰ μᾶς φαίνεται σήμερα κάπως ἀνεπίκαιρη.

1. Ὑπάρχει πρόσφατη πολὺτιμη βιβλιογραφία γιὰ τὰ γεγονότα τοῦ 1878 στὴ Μακεδονία. Χαρακτηριστικὰ ὅμως βλ. Ἰω. Νοτάρη, Ἀρχεῖον Στ. Δραγοῦμη. Ἀνέκδοτα ἔγγραφα γιὰ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1878 στὴ Μακεδονία, Θεσσαλονίκη 1966. Στ. Π. Παπαδόπουλου, Οἱ Ἐπαναστάσεις τοῦ 1854 καὶ 1878 στὴν Μακεδονία, ὅ.π. Εὐάγ. Κωφοῦ, Ἡ ἐπανάστασις τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸ 1878, Θεσσαλονίκη 1969.

2. Βέβαια ἡ καταστροφὴ τοῦ Λιτοχώρου ἀπὸ τοὺς Τούρκους (41/6-3-1878) ἦταν ἓνα θλιβερὸ γεγονός, μὲ δυσάρεστες ἐπιπτώσεις στὸν ἀγῶνα (Στ. Π. Παπαδόπουλου, Ἡ ἐπανάσταση κ.λ., 82, 84), ἀλλὰ ἡ ἐγκατάσταση ἀρκετῶν οἰκογενειῶν στὴ Θεσσαλονίκη ἦταν ὀπωσδήποτε ὀριστικὴ (βλ. γιὰ τὴ μεταφορὰ τους στὴ Θεσσαλονίκη, τὶς ἐπιτροπὲς γιὰ ἀνακούφισή τους στὸ ἴδιο ἔργο τοῦ Στ. Π. Παπαδόπουλου, ὅ.π., 84-85, καὶ Ἀπ. Βακαλόπουλου, Ἱστορία τῆς Θεσσαλονίκης, 364). Ἀξιοσημείωτη ἦταν ἡ εἶδηση, ποὺ δημοσιεύθηκε στὴν τότε ἐκδιδόμενη ἐφημερίδα τοῦ Σοφ. Γκαρπολά, «Ὁ Ἑρμῆς», 1878-1879, φύλλο 294 τῆς 12-5-1878, σελ. 1γ, ὅτι: «Ἀπὸ τινῶν ἡμερῶν ἤρξαντο ἐπανερχόμενοι εἰς τὰς ἐστίας των οἱ ἐνταῦθα κατὰ τὴν ἐν Ὀλύμπῳ ἐπανάστασιν καταφυγόντες πρόσφυγες Λιτοχωρινοί...». Ἴσως γραφόταν γιὰ νὰ παρακινηθοῦν νὰ ἐπανεέλθουν στὸ χωριὸ τους.

Ἡ ἀντίθεση αὐτή, ἐπιπρόσθετα, ἀλλοιώνεται καὶ ἀπὸ τὸν παρεμβατικὸ ρόλο τῆς Ἐκκλησίας, πού γιὰ τὴν πιὸ μεγάλη περίοδο εἶναι καθοριστικός. Ὁ μητροπολίτης Θεσσαλονίκης, πλαισιωμένος ἀπὸ τὶς ἡγέτιδες τάξεις τῶν χριστιανῶν τῆς πόλης, ἀσκοῦσε κυρίαρχη ἐξουσία, πότε ἄμεση, πότε ὄχι, στὴν ἴδια Ἑλληνικὴ Κοινότητα, στὶς διαδικασίες ἐκλογῆς τῶν μελῶν τῶν διοικήσεων της, στὰ εὐαγῆ ἰδρύματα καὶ σωματεῖα κ.λ. Παράλληλα ἕνας ἀγώνας υπέβασκε, πού ἔτεινε στὸν περιορισμὸ αὐτῶν τῶν ἐξουσιῶν, μὲ τὸ ζύπνημα τῆς λαϊκότερης τάξης, πού ζητοῦσε ἴση μεταχείριση καὶ συμμετοχὴ στὴ διαχείριση τῶν κοινῶν¹.

Στὶς συνωμοτικὲς συγκεντρώσεις στὴ Μητρόπολη (γεγονότα 1877-8) προσκαλοῦνταν καὶ προσέρχονταν, γιὰ υποβοήθηση καὶ προώθηση τοῦ ἐθνικοῦ ἔργου, πρόσωπα ἀπὸ ὅλα τὰ στρώματα τῆς κοινωνίας, «ἀριστοκρατικά», μεσαῖα καὶ «λαϊκά», πού συνεργάζονταν μεταξὺ τους σὲ ἀγαστὴ σύμπνοια². Ἡ συνεργασία αὐτὴ καὶ λαϊκὴ συμμετοχὴ στοὺς ἀγώνες ἦταν περισσότερο ἐκδηλῆ ἀργότερα, στὸν Μακεδονικὸ Ἀγών³. Στὰ 1883 ὅμως ἡ δημοκρατικὴ μερίδα κερδίζοντας τὶς ἀρχαιρεσίες στὴν Ἑλληνικὴ Κοινότητα συντέλεσε στὴν ἀποχώρηση τοῦ συντηρητικοῦ μητροπολίτη Καλλίνικου⁴. Τότε, τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλης ἐκφράζοντας τὶς εὐαισθησίες τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, ἀνέδειξε στὸ θρόνο τῆς Θεσσαλονίκης γιὰ μητροπολίτη τὸν πιὸ ἐνδεδειγμένο ἱεράρχη, τὸν Γρηγόριο (Καλλίδη), 1884-1888, πού ἡ προσφορά του στὰ κοινὰ ἦταν μεγάλη. Ἐν τούτοις ὅμως δὲν πέτυχε νὰ προσελκύσει μὲ τὶς ἐνέργειές του τὴ μάζα τῆς ἡγέτιδας τάξης, ἴσως γιὰτι ἔθιγε συμφέροντά της, μὲ ἀποτέλεσμα, σὲ μιὰ ἔκτακτη γενικὴ συνέλευση τοῦ Ὀκτ. 1888 τῆς Κοινότητος πού προκάλεσε μὲ ἔντεχνο τρόπο ἡ ἀριστοκρατικὴ μερίδα, ν' ἀποδοκιμασθεῖ.

Ὅταν ἀνέλαβε ὁ νέος μητροπολίτης Σωφρόνιος (1889-1893), διατήρησε τὸ σύστημα ἐλέγχου καὶ διαχείρισης τῶν περιουσιακῶν στοιχείων τῆς Μονῆς Βλατάδων καὶ γιὰ νὰ τὸ διαφυλάξει υπέδειξε τὴν ἀνάγκη καταγραφῆς τῆς περιουσίας ἀπὸ ἐπιτροπὴ, πού συγκρότησε καὶ ἀποτελέσθηκε ἀπὸ τὸν Στέφ. Τάττη καὶ τὸν Δ. Βλιάτη. Ἡγούμενος τῆς Μονῆς ἦταν ὁ Καλλίνικος (Θεολογίδης)⁵. Στὶς 10-11-1892, μετὰ τὸ τέλος τῆς ἀπογραφῆς, τὰ

1. Κ. Μοσκόφ, ὁ.π., 90. Π. Κόκκα, ὁ.π., 237 κ.ε. Ν. Γκαρπολᾶ, ὁ.π., 101.

2. Βλ. Γκαρπολᾶ, ὁ.π.

3. Β. Λαοῦρδα, Τὸ Ἑλληνικὸν Γενικὸν Προξενεῖον Θεσσαλονίκης.

4. Κ. Μοσκόφ, ὁ.π., 92. Γενικά γιὰ τὶς κοινοτικὲς διαμάχες τῆς ἴδιας καὶ μεταγενέστερης περιόδου, βλ. καὶ τοῦ Δ. Κάκκαβου (Ζώη), Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγώνας, Θεσσαλονίκη 1972, 58.

5. Γεωργίου Α. Στοιγίόγλου, Ἡ ἐν Θεσσαλονικῇ Πατριαρχικὴ Μονὴ τῶν Βλατάδων, Θεσσαλονίκη 1971, 129.

μέλη τῆς ἐπιτροπῆς συνέταξαν, ὅπως εἶχαν ὑποχρέωση, πρακτικό, διατυπώνοντας τὶς παρατηρήσεις τους, καὶ τὸ ὑπέγραψαν.

Φαίνεται ὅμως ὅτι αὐτὸ ἀποτελέσει ἀφορμὴ γιὰ διενέξεις ἀνάμεσα στὸ μητροπολίτη καὶ τὸν ἡγούμενο, ἴσως γιὰ κακὴ διαχείριση ἀπὸ τὸν τελευταῖο τῶν οἰκονομικῶν τῆς Μονῆς. Προφανῶς μὲ παρέμβαση τοῦ μητροπολίτη ἐγκρίθηκε ἀπὸ τὴν τότε Δημαρχία, πού μέλος τοῦ συμβουλίου τῆς ἦταν ὁ Στέφ. Τάττης, ἡ ἀποκοπὴ τῶν σωλῆνων νεροῦ ἀπὸ τὸν Χορτιάτη (Σεπτ. 1893)¹, γιὰ τὴν ὑδροδότηση τῆς Μονῆς. Θορυβημένος καὶ ἀγανακτισμένος ὁ ἡγούμενος Καλλίνικος ἀπευθύνθηκε στὸν πατριάρχη καὶ μετέφερε ὅτι αἱ τὰ «...ἀποδόθηκαν εἰς ...ὀπισθοβούλους ἐνεργείας τοῦ Τάττη». Σὲ ἐπιστολὴ του μάλιστα τόνιζε γιὰ «...τὸ πλεονεκτικὸν καὶ σφετεριστικὸν πνεῦμα ἐνοριτῶν τινῶν καὶ ἰδίως τοῦ Στεφ. Τάττη...», πού ἀπὸ ἓνα χρόνο κήρυξε ἀδιάλλακτο πόλεμο κατὰ τῆς Μονῆς².

Αὐτά, βέβαια, εἶναι χαρακτηριστικὰ τοῦ θάρρους καὶ τῆς ἔκφρασης γνώμης, πού κυριαρχοῦσαν στὸν Στέφ. Τάττη. Δὲν ὀπισθοχωροῦσε σὲ κανέναν, ὅταν ὑπηρετοῦσε τὰ κοινά, εἴτε ἦταν πατριάρχης, εἴτε μητροπολίτης, ἀποδείκνυαν ὅμως, παράλληλα, καὶ τὶς διενέξεις πού ὑπέβοσκαν ἀνάμεσα στὴ Μητρόπολη καὶ τὴ Μονὴ Βλατάδων γιὰ οἰκονομικοὺς ἢ ἐκκλησιαστικοὺς λόγους. Ἡ Μητρόπολη ἤθελε πάντα νὰ διατηρεῖ τὸν ἔλεγχο καὶ τὴν ἐποπτεία σ' αὐτήν, ἐνῶ ἡ Μονὴ προσπαθοῦσε νὰ τὸν ὑποφύγει, ἐπικαλούμενη τὴν ἄμεση ἐξάρτησή της ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο, δηλ. τὸ δικαίωμα νὰ ἐνεργεῖ αὐθαίρετα καὶ ἀνεξέλεγκτα³.

Σὲ μιὰ μεταγενέστερη φάση (1901) διαπιστώνουμε ὅτι διορίσθηκε ἄμεσα ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο μία ἐπιτροπὴ, στὴν ὁποία συμμετεῖχαν ὁ τότε μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Ἀθανάσιος Β' (1893-1903)⁴ ὡς πρόεδρος καὶ οἱ πρόκριτοι Στέφανος Τάττης καὶ Τάσκος Παπαγεωργίου ὡς μέλη. Ἡ ἐπιτροπὴ αὐτὴ εἶχε ἀναδεχθεῖ τὴν εὐθῆνη γιὰ τὴ διευθέτηση τοῦ θέματος τῆς ἐκμίσθωσης τοῦ «Μπασὶς Μετοχίου» στὸν Δημοσθ. Ἀγγελάκη, πού γιὰ τρεῖς

1. Γ. Σ τ ο γ ι ὀ γ λ ο υ, ὁ.π., 341.

2. Γ. Σ τ ο γ ι ὀ γ λ ο υ, Ἀρχεῖον Μονῆς Βλατάδων—Κῶδιξ Γεωργιάδου, 35.

3. Ἡ δύναμη κάθε ἡγουμένου ἦταν πάντοτε μεγάλη, γιὰτὶ ἀντλοῦνταν κατ' εὐθεῖαν ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο. Ὁ ἡγούμενος, κοντὰ στὰ ἄλλα, στὰ δίσεκτα ἐκεῖνα χρόνια τῆς σκλαβιάς, χάρη στὴν «αὐθεντία» πού εἶχε, ἀναδεχόταν νὰ συντάσσονται ἐνώπιόν του καὶ πωλητήριες πράξεις τῶν χριστιανῶν, ἰδίως μετὰ τὶς 16-11-1714, ὅπου καὶ τελικὰ προσυπόγραφε (βλ. πιὸ πάνω, Ἀρχεῖο Μονῆς Βλατάδων—Κώδικα ἀκινήτων 15, 33 καὶ 35). Στὸ τέλος ὑπόγραψαν καὶ «...οἱ γράψαντες ταύτας Ταβουλλάριοι Θεσσαλονίκης Μανολάκης καὶ Δημήτριος Μσλάκης» (Γ. Σ τ ο γ ι ὀ γ λ ο υ, ὁ.π., 219, σημ. 2).

4. Πρόκειται γιὰ τὸν «ἀπὸ Σισανίου» τοῦ Βοῖου Ἀθανάσιο (Μεγακλή). Γενικὰ γιὰ τοὺς ἐπισκόπους τῆς Θεσσαλονίκης, βλ. Χ ρ. Γ ο υ γ ο ὑ σ η, Κατάλογος Μητροπολιτῶν τῆς Θεσσαλονίκης, «Γρηγόριος Παλαμᾶς» 10 (1926) 561.

σχεδόν δεκαετίες δημιουργούσε προβλήματα. Τελικά κατορθώθηκε, κυρίως χάρη στην ιδιότητα των μελών τῆς ἐπιτροπῆς αὐτῆς, νὰ γίνει συγκερασμὸς τῶν ἀντίθετων ἀπόψεων καὶ νὰ κριθεῖ ὅτι ἡ πιὸ πάνω ἐκμίσθωση, ποὺ ἡ διάρκειά της κράτησε γιὰ 28 χρόνια, ἔληξε. Ἔτσι, μέσω τῆς ἐπιτροπῆς αὐτῆς ἔγινε ἡ παράδοση τοῦ Μετοχίου στὸν ἐκπρόσωπο τῆς Μονῆς Βλατάδων, τὸν ἠγούμενὸ τῆς Καλλίνικο (Γεωργιάδης) καὶ ἡ μεγάλη αὐτὴ ἐκκρεμότητα ποὺ ταλαιπωροῦσε καὶ κρατοῦσε σὲ ἀναστάτωση τὴν Κοινότητα, τὴν Ἐκκλησία καὶ τὴ Μονή, ἔπαυσε πιά νὰ ὑπάρχει. Ἡ ἡρεμία στὶς σχέσεις τους ἀποκαταστάθηκε ὀριστικὰ καὶ ἡ συμφιλίωση κυριάρχησε στοὺς χριστιανούς.

Ὁ Στέφανος Τάττης, ποὺ ἦταν ἀγωνιστικὸς, ἀλλὰ μετριοπαθὴς τὸν χαρακτήρα, διατηροῦσε πάντα ἄριστες σχέσεις μὲ τὴ Μητρόπολη καὶ ἡ ἐκτίμηση ποὺ ἀπολάμβανε ἦταν ἀμοιβαία. Ἄλλωστε στὶς ἐνέργειές του καὶ τὶς ἐπαφές εἶχε γιὰ γνώμονα τὸ ἐθνικὸ καὶ μόνον συμφέρον, ποὺ τότε ἐκδηλωνόταν μέσα ἀπὸ τὸ πνεῦμα συνεργασίας ἀνάμεσα στὴν Κοινότητα καὶ τὴ Μητρόπολη.

Ἡ Ἑλληνικὴ Κοινότητα δὲν ἀποτελοῦσε τὸ ὄργανο γιὰ τὴν ἐκφραση τῶν ἐθνικῶν πόθων σὲ ἐκείνες τὶς κρίσιμες γιὰ τὸ βορειοελλαδικὸ γῶρο στιγμές. Μέσα ἀπ' αὐτὴν ἐκφραζόταν καὶ ἡ ἀνησυχία καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν κοινωνικῶν παρατάξεων καὶ κύρια τῆς συντηρητικῆς καὶ φιλελεύθερης, ποὺ κρατοῦσαν γιὰ δεκαετίες τὴ διοίκηση καὶ διαχείριση στὰ χέρια τους. Ἄν ἐξαιρέσει κανεῖς, ἀπὸ τὶς πρόχειρες ἀναλύσεις τῶν στοιχείων, τὴ χρονικὴ περίοδο μιᾶς σχεδὸν 20ετίας, 1883-1903¹, διαπιστώνει ὅτι ἡ ὄλη εὐθύνη βρισκόταν στὶς παρατάξεις ποὺ ἀναφέρθηκαν. Ἡ δημοκρατικὴ παράταξι μόνη, ὕστερα ἀπὸ τὶς ἐκλογές τοῦ φθινοπώρου 1883, ἐμφανίσθηκε καὶ πῆρε τὴν πλειοψηφία στὰ «ἐνδοκοινοτικὰ» θέματα. Ὅρισμένοι τομεῖς διοίκησης ἐξακολουθοῦσαν καὶ ὕστερα ἀπὸ αὐτὴ τὴν μεταβολὴ νὰ κυριαρχοῦνται καὶ πάλι ἀπὸ τὶς παλιές τάξεις, καὶ εἰδικὰ τὴ συντηρητικὴ. Ἡ Μητρόπολη, ποὺ κατ' ἐπέκταση μὲ τὴν παρεμβολὴ τοῦ μητροπολίτη Γρηγόριου προσπαθοῦσε νὰ διατηρήσει τὴν ἐποπτεία της καὶ νὰ ἀσκεῖ τὸν καθοριστικὸ ρόλο στὶς διαμάχες αὐτές, προσέκλινε στὴν περίοδο αὐτὴ πρὸς τὴ φιλελεύθερη καὶ φιλολαϊκὴ παράταξι, χωρὶς ὅμως ὀριστικὴ κατάληξι². Ἡ συντηρητικὴ κατάφερε ν' ἀνακτήσει τὸ ἔδαφος ποὺ ἔχασε προσεταιριζόμενη πολλὰ πρόσωπα ποὺ κατατάσσονταν στὰ μεσαία καὶ κατώτερα στρώ-

1. Μικρὴ ἀναστολή παρουσιάσθηκε ἀπὸ τὸ 1896 μὲ τὴν προσπάθεια τοῦ Ἑλληνικοῦ Προξενείου νὰ συμβιβάσει τὰ διεστώτα, ἀλλὰ δυστυχῶς προσωρινά. Μόνον ἡ ἐναρξὴ τοῦ ἐνοπλοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγώνα πέτυχε τὴ συμφιλίωση τῶν κοινωνικῶν μερίδων (1903-4).

2. Κ. Μοσκόφ. Τομὴ, 92. Π. Κόκκας, ὅ.π., 240.

ματα και να αναλάβει πάλι με επιτυχία τη διοικητική ηγεσία. Αυτό συνέτρεχε και με παράλληλη αλλαγή στο μητροπολιτικό θρόνο της Θεσσαλονίκης. Ακολούθησε η ανάδειξη του Σωφρόνιου¹, ύστερα του Αθανάσιου² και τέλος μέχρι σχεδόν την απελευθέρωση του Αλέξανδρου³ (1910).

Ο Στέφ. Τάττης, σε όλη αυτή τη μακριά περίοδο, προσπαθούσε να εκφράσει πνεύμα ενότητας και όμοψυχίας και να ασκήσει καταλυτική επίδραση στη Μητρόπολη και την Κοινότητα, προβάλλοντας την πρωταρχική ανάγκη για άμυνα και εθνική συσπείρωση. Ήλικιωμένος πιά και καταβεβλημένος από την ασθένεια που τον κατάρτυχε χρόνια τώρα, δεν έννοούσε να παραδώσει χωρίς μάχη τα όπλα. Δεν άρκοῦνταν να δίνει συμβουλές και νοθεσίες, όπως θα δικαιούνταν ίσως να κάνει, αλλά διατηρούσε άμεσους δεσμούς με το Πατριαρχείο, τη Μητρόπολη, την Κοινότητα, προσπαθώντας με τη συμμετοχή του στην εθνική τους δράση να συμβάλει κατά τις δυνάμεις του στην προώθηση και ολοκλήρωση των εθνικών πόθων. Έτσι, ήταν φυσικό, σαν ηγετική φυσιογνωμία, να συμμετέχει σε όλες τις κινήσεις και διαβουλεύσεις που γίνονταν στη Μητρόπολη και την Κοινότητα για την αντιμετώπιση όλων των προβλημάτων που δημιουργούνταν αρχικά στην ύπαιθρο και ύστερα μέσα στην πόλη της Θεσσαλονίκης από τις βουλγαρικές τρομοκρατικές ενέργειες⁴. Και ακόμα στη διάρκεια του ίδιου ένοπλου αγώνα για τη Μακεδονία (1904-1908) συμμετείχε στις επιτροπές για υποστήριξή του⁵ παρά την ηλικία του, δρώντας άφανως όπως επέβαλαν οι περιστάσεις και οι συνωμοτικοί κανόνες. Η συμβολή του στην τελική έκβαση ήταν μεγάλη και θετική.

Δεν μπόρεσε όμως να ξεπεράσει το πρόβλημα της ασθένειάς του («προστάτης»), που σε όλη αυτή την ήρωική περίοδο τον καταβασάνιζε εφιαλτικά. Σαν γενναίος μαχητής έδωσε τραγικό τέλος στην ύπαρξή του, όταν πιά πείσθηκε ότι η εθνική υπόθεση για την απελευθέρωση της πατρίδας οδηγούντ :ν σε σωστές κατευθύνσεις. Το γλυκό χάραμα της ελευθερίας είχε αρχίσει ν' ανεβαίνει στους όριζόντες. Αυτόκτόνησε ένα καλοκαιριάτικο πρωι-

1. Τοῦ «ἀπό Ἰωαννίνων» (1889-1893).

2. 1893-1903.

3. Τοῦ «ἀπό Νεοκαισαρείας» (1903-1910). Βλ. γενικά Χ ρ. Γ ο υ γ ο ὄ σ η, Κατάλογοι ἐπισκόπων, «Γρηγόριος Παλαμᾶς» 10 (1926) 581.

4. Βλ. Σ. Γ κ α ρ π ο λ ᾶ, ὀ.π., 100. Δ. Κ ἄ κ κ α β ο υ, ὀ.π., 51, 58. Ἄ π. Β α κ α - λ ο π ο ὄ λ ο υ, Ὀ Μακεδονικὸς Ἀγὼνας (1904-1908), ὡς κορυφαία φάση τῶν ἀγώνων τῶν Ἑλλήνων γιὰ τὴν Μακεδονία, 1985.

5. Πρβλ. Π. Τ σ ἄ μ η, Μακεδονικὸς Ἀγὼν, Θεσσαλονίκη 1975, 39, 44. Δ. Κ ἄ κ - κ α β ο υ, 58. Ἐφημερίδα «Μακεδονία», φύλ. 16-1-1984, ἀριθ. ἀφηγήμ. 14.

νό τοῦ 1910. Οἱ σπόροι, ποὺ αὐτὸς καὶ τόσοι ἄλλοι εἶχαν ρίξει, δὲν πῆγαν χαμένοι. Σύντομα ἡ Μακεδονία μας ἐλευθερωνόταν.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Γ. ΣΕΡΕΜΕΤΗΣ

SUMMARY

Dimitri G. Seremetis, Stephanos Constantine Tattis (1825-1910) in the structure of the society of Turkish occupied Thessaloniki (19th Century).

This study presents many aspects of the life and activities of Stephanos Constantine Tattis (1825-1910), one of the prominent citizens of Thessaloniki. He was the son of Constantine P. Tattis (1787-1864), member of Philiki Etaireia in Makedonia in the period before the Greek Revolution (1819-1821).

Early in the study, his childhood years as well as his family life is presented rather briefly. The information here is scanty. Later, the settlement of the Tattis family in Thessaloniki is described (1832). The family originated in Vythkouki, Korytsa (now in southern Albania) and the main occupation was tobacco trade that was quite successful. They moved first to Megarovo (near the now Yugoslavian City of Bitola) in 1825 and finally to Thessaloniki in order to avoid Turkish persecution and bandits in the area.

In Thessaloniki, Stephanos C. Tattis became involved with reactivation of the Greek community under very difficult circumstances of the last century. He made endless efforts to keep the national Greek unity and to help rise the Greek patriotic sentiment.

At the sametime, the study details the structure of the Greek society in Thessaloniki in that period. The upper layer was made essentially from two balanced tendencies of individuals with common national and social ideals but also with common financial interests. In contrast, all the others (middle and lower classes) were considered popular mob. The analysis is always made in relation with the repercussions to the oppressed Greeks of the revolutionary events in the wider area of Macedonia (1854, 1878, 1904-8).

Stephanos Tattis had embraced the idea that massive involvement in the activities of the community and the Church was very helpful for the national cause. The involvement included the activities of the various Associations that

sprang at the time (1855-Tanzimat) as a result of some relaxation by the Ottoman authorities who were pressured by the western powers after the Crimean War (1854-56). These associations drew closer together, the Greek ranks.

The study describes with good references and after persistent search of the sources, the contributions of Stephanos Tattis to the foundation of the Associations as well as of organizations of social welfare, especially after 1821. Such were the Philoptohos Adelphotis of Men (Men's Sorority for the Friends of the Poor), the parish committees in the Church of St. Athanasius, of the Hospital, of the Cemetery, etc.

His involvement in these organizations made them advance their function and it was very helpful for the national and social cause. The Hellenism of Macedonia came thus closer together in the Greek Community, the Bishopry, and the welfare organizations where the oppressed Greeks found relief as well as understanding for the solution of their bigger problems.

In 1876, during the crucial period for the Hellenism, Stephanos Tattis accepted his election as representative of the Greek Council of Elders of Thessaloniki and entered the Ottoman Parliament in Constantinople as Deputy of the Greek Community.

Further down in the study, there is ample discussion of Stephanos Tattis' great effort for the recognition of the Greek language by the Turkish administration as equal to the Turkish. Moreover, his endless struggle to boost the morale of the Greeks is noted as well as their fighting predisposition against two front efforts, that is against the Turks and the Bulgars.

Finally, a good deal of information about his involvement with the administration of the Greek Community of Thessaloniki is presented. He represented the Community for at least 25 years verifying at the same time, the sources of information. In 1891, he was elected again as Elder of Thessaloniki in recognition of his contribution to the national cause.

Stephanos Tattis devoted his effort for the safeguarding of the unity of Hellenism and the liberation of Greek areas during the early period (1880-1904). The Macedonian struggle finds him ready. Despite his age, he helped actively with all disposable means, morally and materially, the Organization.

He did not, however, enjoy the day of liberation of his beloved Thessaloniki and of Macedonia (1912-13) from the Turks because during the summer of 1910, suffering from an incurable, at that time, disease, he put an end to his agitated life.

The study covers all aspects of documenting and proving the general activity of Stephanos Tattis within the Society of the Turkish occupied Thessaloniki during the 19th Century.